

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Wanda Zembrzuska

ÇEVİRİ SUNUŞ VE NOTLAR Hüseyn Mevsim

Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!

Miralay Mustafa Kemal Bey'le Buluşma, Ağustos 1915

Kitapyayinevi

KİTAP YAYINEVİ – 352
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 40

MUHAİRİMİZ ÇANAKKALE CEPHEİNDEN BİLDİRİYOR! MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEY'LE BULUŞMA, AĞUSTOS 1915 /
WANDA ZEMBRZUSKA

© 2019, KİTAP YAYINEVİ LTD. (TÜRKÇE YAYIN HAKLARI)
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ
BU KİTABI PDF FORMATINDA İNTERNETTE KAMUYA AÇMAK SUÇ TEŞKİL EDER
EMEÇE SAYGI, KORSANA HAYIR

ÇEVİRİ, SUNUŞ VE NOTLAR
HÜSEYİN MEVSİM

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOÇLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂÇİTHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇİTHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
MART 2019, İSTANBUL

978-605-105-192-5

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇİTHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 1107-34-009175
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!

Miralay Mustafa Kemal Bey'le Buluşma, Ağustos 1915

WANDA ZEMBRZUSKA

ÇEVİRİ, SUNUŞ VE NOTLAR

HÜSEYİN MEVSİM

Kitapyayinevi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ /HÜSEYİN MEVSİM 7

A- İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR 15

- 1- EDİRNE VE TRAKYA OVASI ÜZERİNDEN İSTANBUL'A, TÜRKLERİN NEZAKETİ,
BULGAR KAHRAMANLARIN MEZARLIĞI, ÇATALCA'DAN 17
- 2- İLK İZLENİMLER. GERÇEKÜSTÜ BİR TABLO, ESKİ İSTANBUL KENARINDAN,
ATEŞ SÜTUNU, GALATA'DAKİ YANGIN, BULGAR TEMSİLCİLİĞİ TEHLİKE ALTINDA,
DÖRT BİN EV ALEV ALEV YANIYOR, YANGININ NEDENLERİ, FRANSTZ DENİZALTISI,
KADERCİLER, SİRKECİ GARI'NDA, YENİ İSTANBUL'DA 21
- 3- MECLİS-İ MEBUSAN. HALİL [MENTEŞE] BEY'İN MAKAMI, DENİZ VE GÜNEŞ, MUHTEŞEM
MANZARA, HALİL BEY TÜRK-BULGAR ANLAŞMASI HAKKINDA NE DİYOR? DEDEAĞAÇ,
BULGARİSTAN'IN BAŞKA LİMANLARI OLACAK, MAKEDONYA, BULGARİSTAN VE AVUSTURYA-
ALMANYA, TÜRKİYE MİSİR OLAMAZ! ALMANYA TÜRKLERİN DOSTLUĞUNU NASIL KAZANDI? 24
- 4- İSTANBUL NE DÜŞÜNÜYOR VE HİSSEDİYOR? İSTANBUL MOZAIĞI,
RUMLAR VE LEVANTENLER, TÜRKİYE'NİN İÇ DÜŞMANLARI, MÜSLÜMANLAR,
TÜRK KADINLARI, DAYANIŞMA VE COŞKU, ZAFER İNANCI 28
- 5- TÜRKİYE'DEKİ SİHHİ TEŞKİLAT, ALMAN MİSYONU, KIZILAY,
BULGAR HASTANESİ, TÜRK HASTANELERİ 32
- 6- GECİKMiŞ MEKTUP 36

B- UTRO GAZETESİ GELİBOLU'DA 39

- 1- TORPİDOYLA ÇANAKKALE BOĞAZI'NA, GECE YOLCULUĞU, DENİZALTI KORKUSU,
YOLCULUK SIRASINDA ÖNLEMLER 41
- 2- İNTİKAL, İNGİLİZ TAYYARELERİ TAARRUZDA, TAARRUZ, İSABET ALAN TÜRK NAKLİYE
VAPURU, TAYYARELERE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER 44
- 3- ANA KARARGÂHTA, YAZLIKTA, ORMANDA KAMUFLE ÇADIRLAR,
İNGİLİZ TAYYARELERİ BAŞARISIZ NİŞAN ALIYOR 47
- 4- CEPHEYE DOĞRU, LİMAN VON SANDERS PAŞA'NIN HUZURUNDA, TÜRK ERKÂNIHARBİ,
OPERASYONLARIN YÖNETİCİSİYLE BİR SOHBET 51

5- CEPHE YOLUNDA, KOCAÇİMEN SİPERLERİNDE, İNGİLİZ SİPERLERİ, BEYHUDE ÇABALAR. ÖLÜM VADİSİ	54
6- MUSTAFA KEMAL BEY'İN YANINDA, ÇATIŞMANIN ZİRVESİNDE, MİRALAY İŞBAŞINDA, AY IŞIĞI ALTINDA AKŞAM YEMEĞİ, HATIRALAR, SAVAŞ ALANINDA, GECE TAARRUZU, ÖLÜMÜN TIRPANI	59
7- GELİBOLU YARIMADASI'NIN GÜNÜMÜZ SAKİNLERİ, ALMANLAR, FRANSIZLAR, İNGİLİZLER, TÜRKLER, AFRİKALILAR, HİNTLİLER, CEZAYİRLİLER, TUNUSLULAR VE RUMLAR	63
8- ANA KARARGÂHLA VEDALAŞMA, CEPHE ARKASINDA KIR HAYATI, HERO'NUN GÜVERTESİNDE, BOMBA VE HAVAN MERMİLERİNİN ARDINDAN	68
KAYNAKÇA	71
EKLER	72
DİZİN	77

İKİ VATANLI GİZEMLİ KADIN GAZETECİNİN İZİNİN SÜRÜLMESİ

Yayincım Çağatay Anadol'dan 2016'nın ilk günlerinde aldığım uzun mu uzun elektronik mektupta: "Otro gazetesi muhabiri Madam Wanda Zembruska 1915'te Çanakkale Cephesine muhabir olarak gelmiş. Acaba bu gazetede bir yazı dizisi yapmış mıdır? Yaptıysa ilginç bir kitap olabilir. Bir bakar mısınız?" diye yazıyordu. Evet, on yılı aşkın bir süredir yazıştığım ve genelde bir-iki kelimelik telgraf üslubundan ödün vermeyen yayincımın tamı tamına dört cümlelik bu kısa mektubunun bana upuzun gelmesi gayet doğaldı.

Öncelikle, Sofya'da yayınlanan ve köklü Bulgarca gazeteler arasında yer alan gazetenin adı, "sabah, tan" anlamında *Utro* olmalıydı.¹ Genel hatlarıyla iyi bildiğimi sandığım Bulgar süreli yayıncılık tarihinde böyle bir ada rastladığımı hatırlamıyordum. Kaldı ki belirtilen ismin bir Bulgar ismi değil tipik bir Leh ismi olduğu da apaçık ortadaydı. Acaba Leh bir kadın gazetecinin yazılarının Bulgarcaya tercümesinden mi söz ediliyordu?

Çanakkale savaşlarıyla ilgili Türkçe literatürde yaptığım ilk yüzey-sel araştırmalarda kadın gazeteci Wanda Zembruska (Türkçe okunuşu Zembjuska) gerçekten Bulgar olarak gösteriliyordu, oysa onun "Leh asıllı Bulgar kadın gazeteci" olması gerekiyordu. Daha sonra, Bulgarca ve daha ziyade Lehçe üzerinden yaptığım okumalar ve araştırmalarda, Zembruskilerin, kökü ortaçağa kadar inen, Lublin merkezli soylu bir Leh sülalesi olduğu ortaya çıkıyordu.

Wanda'nın, Leh kurtuluş hareketine katılan dedesi Franciszek Zembruski (1825-1892), "halkların baharı" diye adlandırılan 1848 Macar İsyanında yer aldıktan sonra İtalya'da Garibaldi lejyonu saflarında çarpışıyor. Roma'nın düşmesinin ardından Osmanlı Devleti'ne sığınarak Mihail Çaykovski'nin (Sadık Paşa) oluşturduğu Kazak Alayı'na katılıyor. Kuruluş amacından sapan alaydan ayrıldıktan sonra, Müslümanlığı kabul ederek

¹ Şubat 1911 - 9 Eylül 1944 yılları arasında Sofya'da, Stefan Tanev'in genel yayın yönetmenliğinde yayınlanan günlük haber gazetesi; Alman yanlılığıyla bilinen gazetenin tirajı 50 - 160 bin arası değişiyor.

Said Efendi adıyla Osmanlı'nın Rumeli topraklarında yol mühendisliği ve yapımı işlerinde görev alıyor, bu arada evleniyor ve beş çocuğunu da resürreksiyonistlerin² 1863'te Edirne'de kurdukları Bulgar Katolik Mektebinde³ okutuyor.

En büyük oğlu ve aynı zamanda Wanda'nın babası olan Pawel (1859-1907), adı geçen mektepten mezun olduktan sonra (1880), Filibe Adliyesinde (1882-1883) ve Posta-Telgraf Müdürlüğünde görev yapıyor. Katıldığı 1885 Sırp-Bulgar Savaşında cesaret nişanı alıyor. Bu arada Fransızca öğretmek amacıyla hazırlanmış ilk Bulgarca ders kitabını kaleme alıyor (1884), Sofya-Pernik demiryolu inşaatını üstlenen şirkette çalışıyor (1883). Yabancı dil bildiğinden İtalya ve Belçika'daki Bulgar diplomatik temsilciliklerinde tercüman olarak görev yapıyor. Sofya'ya dönünce Bulgaristan'da ilk marka ve patent tescil şirketini kurarak maddi durumunu ve sosyal statüsünü yükseltiyor; bu faaliyeti daha sonra oğlu Zdzislaw devralacaktır.

Pawel Zembrzusi ve Emilia Zagorowska (1866-1938) çiftinin dört çocuğundan tek kız olan Wanda 1889'da Sofya'da dünyaya geliyor. Burada Birinci Kız Lisesinde okuduğu sırada Bulgarca gazetelere gönderdiği yazıları yayınlıyor; gazeteciliğe ilgisi fark edilince de gazete sahipleri tarafından teşvik ediliyor. Liseden sonra, o yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırlarında bulunan Lvov'da beşeri bilimler okuyor. Gazeteciliği meslek olarak seçen Wanda, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşının çeşitli cephelelerinde muhabirlik yapan tek kadın gazeteci oluyor. *Utro*, *Dnevnik* ve *Mir*⁴

2 1836'da Paris'te, Adam Mickiewicz ve Frederic Shopin gibi ünlü Lehlerin yakın dostu olan Bogdan Janski (1807-1840) tarafından Tanrımız İsa Mesih'in Yeniden Dirilişi (Latince, *Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Iesu Christi*) adında bir cemiyet kuruluyor. Resürreksiyonistler diye de geçen cemiyetin başlıca hedefleri, milli bağımsızlığını kaybetmiş ve dört bir yana savrulmuş olan Lehler arasında Katolikliğe aidiyet bilincini pekiştirme; kuşatma altındaki memleketlerinin er geç dirileceği umudunu canlı tutma ve 1860'lara doğru, mektep, yurt ve maarif yoluyla özellikle Osmanlı tebaası Bulgarlar arasında Katoliklik propagandası yapma şeklinde özetlenebilir.

3 Eğitimin Bulgarca ve Fransızca yapıldığı mektepte, Türkçe, Bulgarca ve Yunanca da okutuluyor. Zengin bir kütüphaneye, zooloji koleksiyonuna, fizik ve kimya laboratuvarına, ayrıca tiyatro salonuna, müzik orkestrasına vs. sahip olan ve Polak Mektebi diye de bilinen mektep faaliyetini 1928'e kadar sürdürüyor. (Konuyla ilgili daha ayrıntılı olarak bakınız: Mevsim, Hüseyin. "Edirne Bulgar Katolik Mektebi'nden Bir Leh Pederin 93 Harbi Notları," *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, cilt 2, Aralık 2015, s. 159-184).

4 *Dnevnik*, "günlük" anlamına gelen Bulgarca günlük ve bağımsız gazete, Sofya'da 7 Mayıs 1902 - 8 Eylül 1944 yılları arasında yayınlıyor; tirajı 11 - 45 bin arasında değişiyor. *Mir* ise "dünya" anlamına geliyor ve Halkçı Parti yayın organı. 22 Eylül 1894 - 30 Aralık 1944 yılları arasında yayınlıyor; Rus ve İngiliz yanlılığıyla bilinen günlük gazetesinin tirajı 20 bin.

gibi Sofya'da çıkartılan ve dönemin gündemi belirleyen Bulgar gazetelerinde çalıştığı anlaşıyor, hatta Bulgar gazeteciliğinin parlayan yıldızı olarak kabul edildiği, özellikle gözü pekliği ve hırsı, edebi unsurlarla bezediği akıcı anlatımıyla dikkat çektiği görülüyor. Bulgarca gazeteler dışında Fransızca *Echo de Bulgarie* (Bulgaristan Yankısı) gazetesiyle bazı Varşova, Krakow ve Lvov gazetelerine yazılar gönderdiği ortaya çıkıyor.

Wanda, Polonya milli kahramanı Tadeusz Kosciuszko'nun ölümünün 100. yılı vesilesiyle, 1917'de Sofya'da Bulgarca olarak 16 sayfalık bir broşür de yayınlıyor; broşürde Kosciuszko'nun hayatı ve milli davası, Leh halkına adanmışlığı ve hizmetleri hakkında bilgi aktararak Bulgar kamuoyuna tanıtılması amaçlanıyor.

Aynı yıl hukuk doktoru Stanislaw Berger (daha sonra soyadını Gurzynski olarak değiştirecektir) ile evlenen Wanda, Birinci Dünya Savaşı sona erince doğduğu ülke Bulgaristan'ı ebediyen terk ederek anavatanı Polonya'ya dönüyor. Poznan yakınlarındaki Wielka Staroleka'ya yerleşiyor. Burada kendini ve bütün vaktini edebi uğraşlara (birkaç dram kaleme alıyor, Bulgarcadan Lehçeye ve Lehçeden Bulgarcaya tercüme yapıyor) ve muhtaç çocuk ve kadınlara, kimsesiz ve hastalara yardım işlerine adanıyor. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gizlenmek zorunda kalan Wanda Zembrzuska-Berger (Gurzynska) Eylül 1945'te, 56 yaşında hayata gözlerini yumuyor. İki çocuğundan, kızı Wanda evlendikten sonra Güney Afrika'ya yerleşerek Pretoria'da, oğlu Zbigniew de iltica ettiği İngiltere'de ölüyor.

ÇANAKKALE RÖPORTAJLARININ PEŞİNDE

Konuyla ilgili yaptığım literatür taraması sonucunda Wanda'nın, yayıncımın sözünü ettiği olası diziden dört mektubunun neredeyse yazılıkları anda Türkçeye tercüme edildiğini, yıllar sonra da arşivden alınarak yayınlandığını anladım.⁵

Utro gazetesinin 1915'in yaz aylarında çıkan nüshalarını bir-iki Bulgar kütüphanesinde aradımsa da bunlara ulaşamadım; nihayet geçen yılın haziran ayında, başka bir vesileyle bulunduğum Filibe İvan Vazov Halk Kütüphanesinde adı geçen gazetenin ilgili sayılarına erişmeyi başardım.

5 Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara, 2005.

Öncelikle mektupların dört değil, sekiz olduğu, ayrıca Gelibolu Yarımadası'na geçmeden önce Wanda'nın *Utro* muhabiri sıfatıyla geldiği İstanbul'da bir süre kaldığı ortaya çıktı. Geliş amacı da, o aralar imzalanması gündemde olan ve henüz savaşa katılmamış Bulgarların çok büyük önem attığı Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Anlaşmasıyla⁶ ilgili olarak yerinde bazı izlenimler edinmek ve anlaşmanın diplomatik sürecini takip ederek gazete sayfalarına aktarmak.⁷ Sofya-İstanbul tren yolculuğunu anlattığını ve İstanbul'dan da altı mektup yazdığını anlamıştım artık. Dolayısıyla İstanbul'dan altı ve Gelibolu Yarımadası'ndan sekiz olmak üzere toplam on dört mektuptan (röportajdan) oluşan bir yazı dizisinden söz edilmesi gerekiyordu.

Bir başka önemli tespit de, büyük olasılıkla Osmanlı sansür daire-sinin veya Sofya'daki Türk Legasyonunun gazete çıktıktan sonra bunları tercüme ederek İstanbul'a gönderdiği ve arşive bu şekilde giren mektup-ların tam tercümesinin yapılmadığı, tercümenin daha çok özet niteliğinde olduğu görülüyordu. Bunun üzerine İstanbul ve Çanakkale mektuplarının bir bütün oluşturduğu ve birlikte yayınlanması ve yorumlanması gerektiği kanaati bende ağırlık kazandı.

Utro Gazetesi, İstanbul'a gönderdiği muhabirinin Arnavutluk Knezi Wield ile ilgili Arnavutluk'tan gönderdiği yazılarla ve Romen devlet adamlarıyla yaptığı mülakatlarla Avrupa gazeteciliğinde ün kazandığını vurguladıktan sonra, şimdi de Türk devlet adamlarıyla bir dizi röportaj yapmayı başardığını müjdeliyor ve bunları sırasıyla yayınlayacağını ilan ediyor.⁸

6 6 Eylül 1915'te Sofya'da imzalanan anlaşmaya göre Dimetoka ve çevresini kapsayan toplam 2600 kilometrekarelik bölgenin Bulgaristan'a bırakılması karşılığında Bulgaristan Üçlü İttifak safında savaşa katılmayı, müttefiklerinin silah ve diğer her türlü ulaşım araç-gereçlerinin topraklarından geçişlerine izin vermeyi kabul ediyor.

7 Gazetede "Türkiye'yle Görüşmeler" başlığı altında kısa bir haber dikkat çekiyor: "Bugün kamuoyunu en çok ilgilendiren mesele, Türk-Bulgar görüşmelerinin seyri ve nihai sonucu. *Utro* Gazetesi, bütün hayati meseleler hakkında en doğru ve en hızlı haberi verme geleneğine sadık şekilde, bu sefer de, okurlarını bu görüşmelerin seyri, Türk devlet adamlarının görüşü ve Türkiye'yi yöneten çevrelerdeki haletiruhiye hakkında aydınlatması için gerekli hazırlığı yaptı. Bu amaç doğrultusunda daimi muhabiri Wanda Zembruška'yı İstanbul'a gönderdi." (*Utro*, 20 Temmuz 1915, sayı 1610).

8 Her ne kadar gazete kadın muhabirin Enver Paşa ve Talat Paşa'yla röportajlarından söz etse de (30 Temmuz 1915, sayı 1620) sayfalarında bu röportajlara rastlanmıyor.

Anlaşıldığı üzere, 1915'in Temmuz ortasında 26 yaşındaki Wanda Sofya'dan trenle İstanbul'a hareket ediyor. Yalnız mı, yoksa başka biriyle mi yolculuk ettiği hususunda net bir bilgiye rastlanmasa da, bazı yerlerde kullanılan çoğul ifadelerden, ilk defa ziyaret edeceği İstanbul'a sanki daha sonra evleneceği Stanislaw Berger'in refakatinde gittiği izlenimi oluşuyor. Yolculuk izlenimlerinin aktarılmasına sınır kasabasıyla başlanıyor. Sıcak temmuz güneşinin hamama dönüştürdüğü kompartımanda, sınırın beri tarafına geçince, her şeyden önce arazinin boşluğu ve çok değerli toprağın işlenmemişliği dikkatini çekiyor. Bunun nedenleri üzerinde fikir yürütüyor; şimdiye kadar bir asker halk olan Türklerin ziraata gerek duymadığını, ama artık toprağa sarılmaları ve onu işlemeleri gerektiğini öne sürüyor. Edirne kenarından ve Trakya düzlüklerinden, özellikle de Bulgar milli hafızasına kazınan Çatalca civarından geçerken, bir-iki yıl önce muhabir olarak izlediği ve yansıttığı Balkan Savaşından bazı tablo ve sahneleri hayalinde canlandığı görülüyor. Yol arkadaşlığı yaptığı hariciye kuryesiyle hasbihal ediyor, tren yolcularının ilgilendiği konuları aktarıyor. İstanbul'a yaklaştıkça duyduğu heyecandan Osmanlı payitahtına ilk kez yolculuk yaptığı ve uzun zamandır bunun hayalini kurduğu sonucuna varılıyor.

VER ELİNİ "HALİÇ ÜZERİNDEKİ BEYAZ MİNARELERİN ŞEHİRİ"

Bir başka yazısında "Haliç üzerindeki beyaz minarelerin şehri" diye tanımladığı İstanbul'a yaklaşıncı farklı bir ruh haline bürünüyor. Sirkeci Garı'na ayak bastığında, karşıdaki Galata'yı neredeyse tamamen kaplayan bir yangınla karşılaşıyor. İstanbul'un olmazsa olmaz hamalları, oruç ayının Müslümanlara yansması gibi ayrıntıları bir seyyah inceliğiyle veren kadın gazeteci Beyoğlu'nda Asmalı Mescit, No: 31 adresine yerleşiyor. İlk olarak Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'le makamında görüşüyor, güncel Bulgar-Türk ilişkileri ve karşılıklı beklentiler hakkında sorular soruyor, hatta Türkiye'nin Mısır'a dönüşmesi tehlikesinden dem vuruyor. Wanda'nın aldığı cevaplardan ziyade konuğu olduğu meclis başkanının makamının Boğaziçi kıyısındaki eşsiz konumundan sanki daha çok etkilendiği seziliyor.

Daha sonraki mektubunda savaşın içindeki İstanbul'da farklı unsur ve katmanların neler düşündüğü ve hissettiğı sorusuna cevap arıyor. Bu bağlamda Rum ve Levantenlerin yaklaşımı ilgisini çekiyor, hatta Fatma Aliye'yle de kısaca görüşerek İstanbul'daki atmosferi ve farklı kesimlerin beklenti ve umutlarını başarıyla gözlemliyor.

Bir başka mektubunda, payitahttaki sıhhi teşkilatlanmanın durumu bağlamında hastaneleri (Kızılay, Bulgar Hastanesi, Gümüşsuyu ve Haydarpaşa hastaneleri) ziyaret ediyor ve cepheden getirilen yaralıların tedavisi konusunda gözlemlerde bulunarak fevkalade ilginç tanıklıklara imza atıyor, tespitlerde bulunuyor.

Peki, Çanakkale Cephesine gitme fikri ne zaman oluşuyor, bunu ne zaman tasarlıyor? Daha Sofya'dan yola çıkarken böyle bir niyeti var mı, yoksa sonra mı bu olanağı yaratmak ve zorlamak istiyor? Bu soruların cevaplarını da tahmine dayandırmak zorundayız. Sanırım daha baştan aklından böyle bir niyet geçiyor, ancak herhalde bunun gerçekleşme olasılığına pek umut bağlamıyor ve duruma göre hareket etme taktiğini benimsiyor. İstanbul yolculuğunda Trakya'dan geçtiğı sırada, Çanakkale Cephesi hakkında bir not düşünüyor, "bizim güneyimizde savaş olduğunu hatırlıyoruz." Şartları ve bunun mümkün olup olmayacağı değerlendirme-sini İstanbul'a bırakıyor; buradaki durumu görünce cepheye gitme imkânını zorlamaya karar veriyor.

CEPHEYE GİTME ARZUSU

Kadın gazetecinin Hariciye Nezareti Matbuat-ı Müdüriyetine yaptığı müracaat üzerine anılan kurum 3 Ağustos'ta Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyetine yazdığı bir yazıda "Viyana'da Polonya lisansı ile münteşir *Viyedenski Courier Polenski* ile Bulgaristan'da münteşir *Otro* gazetesi muhabire ve muharriresi olup endamı mütenacib, gözleri kestane, saçları sarı renkte ve yirmi beş yaşında tahmin edilen Madam Wanda Zembruska ile isim ve sıfatı masrufen irsal kalınan kartta muharrer uzun boylu, kırpık bıyıklı, otuz beş yaşlarında bulunan Polonyalı mösyö, sahne-i harbe azimet etmek istirhamında bulunduklarından icra-yı icabı mütevakkıf-ı re'y-i alileridir"⁹ diye belirtiliyor. Buradan

9 Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, s. 46-47.

Wanda'nın İstanbul'a yalnız gelmediği anlaşılıyor, yanındaki kişinin büyük olasılıkla daha sonra evleneceği Stanislaw Berger olduğunu tahmin ediyorum.

Bunun üzerine, 17 Ağustos'ta Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekaleti (Şube 2), Beşinci Ordu Kumandanlığına yazılan yazıda “*Otro* [Utro], *Denevnik* [Dnevnik] gazetelerinin muhabiresi Matmazel Wanda Zembrzуска birkaç gün için cephe-i harbi ziyaret etmek istiyor, serian cevap verilmesini rica ederim,”¹⁰ diye belirtiliyor.

Hemen ertesi gün, Beşinci Ordu Erkânıharbiye reisi Kazım, “Başkumandanlık Vekaleti Erkânıharbiye Riyasetine çektiği telgrafta “muhabire Wanda'nın gelmesinde mahzur olmadığı maruzdur” diye bildiriyor. Bunun üzerine düzenlenen Muhbirlere Orduya İltihak Ruhsatnamesinde (Numara 38), kadın gazetecinin kimliği ve eşkaliyle ilgili veri ve bilgilere ulaşıyor. Buna göre, boyunun orta, renginin beyaz, tabiiyetinin Bulgar, yaşının 24 olduğu belirtiliyor. Hangi ajans ve gazeteye mensup olduğu –*Otro*, *Denevnik* gazeteleri muhbiri, mezhebinin Protestan, mahalli ikametinin Asmalı Mescid, 31, mahalli tevellüdü Bulgaristan, pasaport veya tezkire No 47714, bildiği lisanların Fransızca, Bulgarca, Romence, Almanca olduğu görülüyor. İlginçtir ki burada anadili olan Lehçe belirtilmiyor.

Ruhsatnameye madamın hüsn-i hal ashabından olduğu ve harp muhabirleri hakkındaki talimatın münderecatına vakıf olarak mucebince harekete muvafakat göstermiş olduğundan Beşinci Orduya gazeteci olarak iltihakına bir mahsur olmadığını müşir işbu tasdiknamenin nüsha-i evveliyesi tanzim ediliyor. Belgenin altındaki tarih 19 Ağustos.

Bunun altına muhabî-i mümaileyhin gezebilmesine müsaade edilen kıtaatdan ilk gideceği kıta Beşinci Ordu Karargâhı ve mevki Gelibolu olup buradan mukaddem başka yere gittiği takdirde mevkii mezkûr kumandanlığından derdest edilerek taht-el hıfz Karargâh-ı Umumiye iza-mı lazımdır, notu düşülüyor (Tarih 19 Ağustos 1915, mühür, İsmet).

Bütün bu uyarıların ve uyulması gereken şartların altına “Ruhsatname tasdik olunur” diye Karargâh-ı Umumi Erkânıharbiye reisi V. Bronsart'ın¹¹

¹⁰ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, s. 47.

¹¹ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, s. 48.

adı geçiyor. Gerekli izin alındıktan sonra üç başka gazeteciyle birlikte torpidoyla Tekirdağ üzerinden Gelibolu Yarımadası'na geçen Wanda'nın cepheden gönderdiği sekiz mektup *Utro Gazetesi*'nde Eylül ayı başlarında Bulgar okurla buluşuyor.

Çanak kale cephesini gördükten sonra İstanbul üzerinden Sofya'ya dönen Wanda, çok geçmeden, bu sefer *Dnevnik* gazetesi adına Piro't'a (Şarköy) gidiyor.¹² Artık Bulgaristan da savaşa katıldığından Birinci Dünya Savaşı konusu daha büyük güncellik kazanıyor. Bulgar General Konstantin Jostov'un günlüğünden anlaşıldığı üzere, 1916'nın hemen başlarında Wanda'nın Niş'ten muhabirlik yaptığı anlaşılıyor. Aynı yılın sonbaharında da Dobruca Cephesine gittiği ve buradan *Mir Gazetesi* için yazılar yazdığı tespit ediliyor.

Doğduğu Bulgaristan'a ve anavatanı Polonya'ya ömrü boyunca sıkı sıkıya bağlı kalan yılmaz gazeteci Wanda Zembruska'nın 1915'in sıcak yazında, yanı başındaki çatışmaların yakıcı nefesini ensesinde hisseden İstanbul'dan yazdığı mektupların ve canı pahasına gittiği Çanakale Cephesinden Sofya'daki gazetesine gönderdiği röportajların Birinci Dünya Savaşı ve Çanakale Muharebeleri külliyyatına küçük de olsa katkı sağlamasını umut ediyorum.

HÜSEYİN MEVSİM

¹² Sözelimi, tam adını ve soyadını yazmadığında, W.Z.J., W.Z. veya W. kısaltmalarıyla, "Strašnata drama" (Korkunç Dram), 11 Ekim 1915, sayı 4702; "Edin den v Piro't" (Piro't'a Bir Gün), 25 Ekim 1915, sayı 4715, 26 Ekim 1915, sayı 4716, 29 Ekim 1915, sayı 4718; "Çetirinayset mesetsa v Sırbiya – razkaz na edin avstrijski plennik" (Sırbistan'da On Dört Ay – Bir Avusturya Esirinin Anlatıkları), 1 Kasım 1915, sayı 4721; "V Štip" (İştip'te), 4 Kasım 1915, sayı 4723; "Byagaštijat v Albaniya kral – spomeni za Albaniya" (Arnavutluk'a Kaçan Kral – Arnavutluk Hatıraları), 1 Aralık 1915, sayı 4747 yazıları anılabilir. Son yazıda İskodra'nın güzel bir tasviri dikkat çekiyor: "Taraboş'u 1912'de, İskodra ve çevresinde çok sevilen ve sayılan kahraman Hasan Rıza Paşa savunuyordu. İskodra Gölü üzerinde sarp şekilde yükselen dağın her taşı, adı geçen onurlu müdafinin dillere destan kahramanlığı ve stratejik dehası hakkında efsaneler anlatıyor. Eğer İskodra'da Esad Paşa olmasaydı, Taraboş hiçbir zaman düşmeyecikti. Sırp altın paraları'nın şakırtısı devreye girdi ve bir akşam evine dönerken 'meçhul' kişilerce pusuya düşürülen Hasan Rıza Paşa vuruldu. İki gün sonra da Sırp ve Karadağ bayrakları güya fethedilen Taraboş'ta dalgalandı.".

İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR

BİRİNCİ MEKTUP

Edirne ve Trakya Ovası Üzerinden İstanbul'a, Türklerin Nezaketi, Bulgar Kahramanların Mezarlığı, Çatalca'dan¹

İstanbul, 15 Temmuz.

Svilengrad'dan² [Cezri Mustafa Paşa] aydınlık, güneş ışınlarına bulanmış bir sabahta ayrıldık. Kasabanın adı bugün gerçeklerle örtüşmüyor. Ateşin küle çevirdiği topraktan genç ve yüksek dut ağaçlarının bitmesi yıllar gerektirecek ve ipek böceği ince ve parlak ipini eğirinceye kadar uzun zaman geçecek. Bugün kasabanın etrafı bomboş ve çıplak. Sadece güneşin sararttığı otlar hafifçe hışırdıyor. Tren, Türk toprağına girdi.

Her parça toprağının kendi hikâyesi olan engin Trakya Ovası başlıyor; her parça toprak yakın geçmişten bir şeyler anlatıyor; her adım yüce ve eşsiz bir destanın bir satırı. Tren yıldırım hızıyla uçuyor. Temmuz güneşi küçük kutular gibi kapalı kompartımanları kızdırınca içerdeki sıcaklığa tahammül edilemiyor.

Etrafımız ise hep boşluk. Sanki hayat yaşanmış bitmiş ve toprak bugün sadece sessizce rüya görüyor. Avrupa'dan gelen biri için Balkanlar işlenmeyen toprakla dolu engin ovalarıyla tuhaf bir izlenim yaratıyor. Kilometrelerce toprak işlenmemiş duruyor ve ender olarak trenin penceresinden bir köyün beyaz evleri gelip geçiyor. Tren bir yerleşimde veya kasabada duruncaya kadar uzun saatler geçiyor. Sanki çöl içinden yolculuk ediliyor.

Sadece Trakya'da böyle değil. Bu boşluk ve kopukluk tablosu bütün Balkan Yanımadası için geçerli. Kuşkusuz burada suç, kilometre kare başına düşen düşük nüfus yüzdesinde. Bu nüfus için şimdiye kadar işlenen arazinin verdiği mahsül yeterliydi. Hiç kuşku yok ki bu işlenmeyen ovalar yere gömülmüş birer hazine. Bunlar artık Bulgaristan'da gittikçe azalıyor, ama Türkiye'de yüzde daha büyük, neredeyse bütün ülkenin dörtte üçünü teşkil ediyor. Kaldı ki Türkiye için, üretmiş olduğunun kendine yettiği

¹ Utro, 20 Temmuz 1915, Sayı 1610.

² Meriç'in iki yakasında, tam Bulgar-Türk sınırında konumlu bu kasabanın Bulgarca adı, 'ipek şehir' anlamına geliyor.

söylenemez. O yüzden, bunca toprağın işlenmeme nedeni başka. Bence bunun nedeni, köylünün fukaralığı ve fevkalade düşük kültürü.

Aslında Türkler hiçbir zaman tarım halkı olmamıştır. Asker halk olarak her zaman onlar için çalışacak başkaları bulunmuş. Belki de bu savaşın ardından, her yerde top atışları sustuktan sonra, Türkiye’de de silah sabanla değiştirilecek ve gayretle yeraltına gömülü bu zenginliğin çıkarılması için çalışılacak. O zaman geçen trenin önünde, kuru ve muzır otlar yerine, altın dolu başaklar eğilecek. Gelecekteki bu gayretli kültür çalışmasını yol arkadaşımız, yakışıklı Rüştü Bey kendinden emin şekilde anlatıyor. Bütün kusurlarını bildiği anavatanını bize öyle bir aşkla ve inançla anlatıyor ki trenin bir an önce kanatlanarak Altın Boynuz’a [Haliç] konmasını istiyoruz. Neylersin ki tren, rayların net şekilde çizdiği yolu takip ediyor ve henüz Edirne’deyiz.

Şehir hakkında birkaç kelam etmeden önce, Bulgar sınırını geçtikten hemen sonra, Türk idarecilerin bizi fevkalade samimi karşıladığını belirtmeliyim. Her adımda kibar ve yardımcı olmaya hazır oldukları görülüyor; hariciye kuryesi Rüştü Bey ise bizim canlı kılavuzumuz adeta. Onun sayesinde pasaport ve bagaj kontrolü, her yolcunun nabzının ölçüldüğü hekim vizitesi gibi bütün formaliteler, hızlıca ve can sıkmadan yapılıyor. Hatta neşeli şakalara vesile oluyor.

Tren Edirne Karaağaç’ta küçük ve geçici bir garda duruyor. Birkaç adım ötede yeni garın devasa, henüz tamamlanmamış binası dikiliyor.³ Mermer basamak ve engin salonlar şahane bir mimari eserin ön habercisi. Trenden inerek gar şefiyle bir şeyler konuşan Rüştü Bey, tebessümle şunu soruyor:

“Kime inşa ediyorsunuz bunu?”

Evet, bu garın üzerinde Bulgarca harflerin parıldaması mümkün.

Garın arkası ve etrafı aynı şekilde çorak, sanki ateşin küle çevirdiği bir uzam. Şehir buradan görünmüyor, ancak onun yüksek kavakların ve sık yeşilliğin Meriç’in yolunu çizdiği yerde olduğunu tahmin ediyoruz.

3 Mimar Kemalettin Bey’in eseri olan Edirne Tren Garı binasının inşaatına meşrutiyetin ilk yıllarında başlandığı tahmin ediliyor. İnşaatın 1914’te tamamlanmasına rağmen gar ancak 1930’da hizmete giriyor.

Hakikaten de tren yavaşça hareket edince, ağaçların üzerinden Selimiye'nin yüksek minareleri göründü. Tablo gittikçe daha ve daha şahane oluyor. Pek yüksek olmayan tepelerin yarım dairesinin çevrelediği devasa ovada, yeşillikler arasında, mavi, tertemiz gökyüzü ve kızgın güneşin altın ışınları huzmesinde, semaya yücelen bu beyaz minareler bir hayali andırıyor –çölde yorgun yolcunun gözleri önüne serilen bir serap. Tren uçuyor ve hayal gittikçe siliniyor. Sadece Selimiye'nin beyaz minareleri uzaklaştıkça görünmeye devam ediyor.

Ovanın tanık olduğu devasa mücadelenin izlerini boşuna arıyoruz. Zamanın ağır sabanı meçhul, ama kalbimize yakın kahramanların mezarlarını düzlemiş; çiçek ve otlar edebi istirahatgâhları kaplayarak her türlü izi kaybettirmiş. Sadece yüksekçe bir tümülüs dikkatimizi çekiyor; o özenle çevrelenerek özel bir taşla işaretlenmiş; taşın üzerindeki Kuran alıntıları biz faniler için okunamayan hiyeroglifleri andırıyor.

Birkaç Türk subayı Edirne kuşatması hakkında bir şeyler anlatmak için adeta birbiriyle nazikçe yarışıyor. Yavaş yavaş gözlerimizin önünde şahane, çarpıcı bir tablo canlanıyor. İşte Bulgar siperleri şuradaydı –orada süvariler duruyordu, burada ise tel örgü, mayın tarlaları ve Türk siperleri vardı. Bütün engin ovada binlerce dirilmiş kahraman sürünüyor ve uyuklayan ufku uyandırıyor.

Her şey mazide kaldı; boşuna dün dündür, bugün bugündür denmemiş. Birkaç yıl eski hesapları görmek⁴ için kararlı bir çarpışmaya tutuşan bu iki halk, bugün asırlarca süren düşmanlığa son veriyor ve yerine getirilen vazifeden mağrur gerçek şövalyeler gibi dostane şekilde el sıkışıyorlar.

Tren ise, kadim zamandan beri şanlı Trakya Ovası'nda uçuyor. Güneş, ateşten daire misali gittikçe daha alçalıyor; trenin pencerelerinden giren serin rüzgâr ancak şimdi rahatça nefes almaya imkân veriyor. Issız bir yaz gecesi iniyor. Bir yerlerde, sanki henüz görünmeyen denizden, ayın sarı kırmızı dairesi belirliyor ve kımıldamadan öylece ufukta kalıyor. Aşağıda ise gölgeler gittikçe daha fazla toplanıyor ve mor ve uyuklu duvakla tepeleri, vadileri ve ovaları sarıyor.

4 “Eski hesapları görmek” ifadesiyle Bulgarların “milli kurtuluş savaşı” olarak gördükleri Birinci Balkan Savaşını bir zamanlar kaybedilmiş toprakları geri almak için başlattıkları kastediliyor.

Çatalca Ovası. Gene dönüyor o tuhaf hatıralar.

Yer yer hat kenarında kımıldamadan duran karakol göz kırpmıyor ve tutuşturulmuş ocaklığın kanlı dili parlıyor. Garlarda yeşil sahra kıyafetiyle askerler dikkatimizi çekiyor. Çanakkale Boğazı'nın mavi sularında yeni defne taşları' toplamaya giden asker dolu trenlere rastlıyoruz. Ancak şimdi orada bir yerde, bizim güneyimizde savaş olduğunu hatırlıyoruz. Burasının bu denli sakin olması bizi şaşırtıyor; ay, mor gölgelere sarılmış Büyükçekmece ve Çatalca Ovası üstünde altın bir yelkenli gibi kayıtsızca yüzüyor.

Bu ovalar artık sırasını savdı; bugün başka ovalarda, bambaşka bir tarih yazılıyor kanlı harflerle.

Tren uçuyor ve gittikçe padişahların beyaz şehrine yaklaşıyor. Biraz daha sabır ve biz payitahtı Altın Boynuz ve Boğaziçi'nin karanlık omuzlarıyla çevreli, hatta gerçeküstü bir kanlı ışıkla aydınlatılmış göreceğiz; işte, görünüyor bile artık.

Trende herkes gergince hareketleniyor; yeni binen subaylar Çanakkale'deki savaş alanından son haberleri anlatıyorlar. Biri, bir düşman denizaltısının Sirkeci civarındaki köprüye kadar sokulduğunu söylüyor. Ancak kimse ayrıntı bilmediğinden hummalı endişe artıyor. Neyse ki biraz sonra İstanbul'a ayak bastığımızda her şeyi öğreneceğiz.

5 Mitolojik kökenli "defne tacı," "defne dalı" veya "defne yaprağı" ifadeleri "parlak bir zafer sonucu elde edilen şan, şöhret" anlamında kullanılıyor.

İKİNCİ MEKTUP

İlk İzlenimler, Gerçeküstü Bir Tablo, Eski İstanbul Kenarından, Ateş Sütunu, Galata'daki Yangın, Bulgar Temsilciliği Tehlike Altında, Dört Bin Ev Alev Alev Yanıyor, Yangının Nedenleri, Fransız Denizaltısı, Kaderciler, Sirkeci Garı'nda, Yeni İstanbul'da¹

İstanbul, Temmuz.

En coşkun hayal gücüne sahip olan bir ressam bile İstanbul'a vardığımızda karşımıza çıkan tablodan daha gerçeküstü bir tablo canlandıramaz ve çizemezdi. Gecenin geç saati olmasına rağmen halen o denli aydınlık ki sanki gündüz güneşinin bazı ışınları şehri gümüş bir duvakla sarmalamış. Ayın devasa, kırmızı altınsı diski mağrurca semanın koyu safirinde yüzüyor ve sanki kendi krallığında –gümüş hilallerin krallığında olduğunu haykırmak istiyor. Ayın gümüşü mavimsi ışığında etraftaki her şey gizemli, inanılmaz görünüyor, sanki bir şark masalı için çizilmiş bir desen.

Altın Boynuz'un suları durgun parlıyor,² sanki su değil, cıva diyeceksiniz; trenin kenarlarından uçtuğu eski İstanbul evleri ise tarihöncesi bir şehrin kazı kalıntıları izlenimi veriyor. Beyaz minareler de sanki gökyüzü yolculuğunun yansımda donakalmış gibi; ağaçların yeşil taçları ve etraflarında yakılan ateş yüzüklerin lambaları arasından yukarı yücelen roketleri andırıyorlar. Ramazan ayındayız. Ne ki bu güzellikler yetmiyor. İstanbul bizi daha şahane, Roma imparatorlarının seyirlik oyunlarını andıran bir sahneyle kabul etmek istiyor.

Şehrin kalbinden devasa, gerçeküstü bir devekuşu tüyü gibi, aşağısı siyah, paslı, ortada ateş dillerinden kızıl ve yoğun gri pembe duman yumaklarıyla biten bir ateş sütunu yükseliyor. Galata üç gündür yanıyor. Dört bin Müslüman ve Rum evi yandı. Tam da Bulgar temsilciliği³ çevresi yanıyordu; buradan endişeyle yangın afeti izleniyor ve artık arşiv toplanıyor-

1 *Utro*, 30 Temmuz 1915, Sayı 1620.

2 Yazar Marmara Denizi ile Haliç'i karıştırıyor, tren Sirkeci Garı'na gelmeden Haliç'i görmesine olanak yok oysa.

3 1950'lerin başına kadar Bulgar diplomatik temsilciliği Asmalı Mescit Sokağı'ndaydı.

du. Küçük ahşap, keza dört-beş katlı masif evler yandı. Bugün iki kilometre çevrelerinde bir iz kalmadı. Sadece kömür, yanmış duvarlar ve yer yer siyah bir sütun şeklinde yükselen yalnız bir baca.

Hayır da şer de Allah'tan. Ona karşı mücadele edemez faniler. Bu yangın da bir Tanrı cezası olarak yorumlandı; insanlar kayıtsızca yangının evlerini nasıl yok ettiğine bakıyor ve yavaş yavaş bazı eşyalarını çıkartıyorlar. Yangın Alman Hastanesi için de tehlike teşkil etmeye başladığında eğer onu söndürmeye koşan Alman bahriyeliler olmasaydı, parlamento [Meclis-i Mebusan] ve Rum kilisesi [Aya Triada Kilisesi] arasındaki bütün alan yanacaktı.

İstanbul bizi harika karşıladı. Bu olağanüstü tabloyu hiçbir zaman unutmayacağım.

Sirkeci Garı'na ayak bastığımızda, karşıdaki Galata'daki yangın bütün dehşet verici ihtişamıyla görünüyordu. Yangının nedenleri arasında çeşitli rivayetler dolaşıyor, farklı yorumlar yapılıyordu. Daha yolculuk sırasında bize bir Fransız denizaltısının Galata Köprüsü'ne kadar sokulmayı ve bomba atmaya başardığı haberi intikal ettiğinden, bazıları yangının nedeninin bu olduğuna inanıyordu. Ancak biraz mantık yürütülmesi bu tahminin çürütülmesi için yeterliydi. Birincisi, denizaltılar bomba atamaz; ikincisi de, yangın hemen kıyıda değil, ama Galata'nın epeyce iç kısmında; üçüncüsü, yangın denizaltının belirmesinden iki gün önce çıktı. Denizaltı hakikaten de pazartesi (Temmuzun 13'ü) sabahleyin çıktı ve gümrüğü bombalandı, orada halen kopmuş duvar parçası görülebilir.

Türkler, Ermenileri suçluyor; Ermeniler bu şekilde Türklerden, maruz kaldıkları kovuşturmanın hıncını almak istiyormuş. Sonraki mektuplardan birinde bu mesele üzerinde duracağım. Bu tahminin ne denli doğru olduğu hiçbir zaman öğrenilemeyecek, çünkü hiçbir soruşturma yürütülüyor. Ne ki bu imkânsız gibi görünüyor, keza yangını şimdiki rejim ve savaş karşıtlarının çıkardığı şeklindeki üçüncü tahmin de öyle. Felaketler göndererek Allah'ın da savaşa karşı olduğunu telkin ediyormuş muhalifler ahaliye. Böyle bir yorum, insanların kadere körü körüne inandıkları şarkta mümkün sadece. Ancak bu şark artık o batıl, tutucu şarka benzemiyor, her ne kadar bazıları onu halen öyle tasvir etmeyi tercih etse de. Geniş kitle böyle

yorumlarla hiç ilgilenmiyor, yangının nedeninin ahşap evlerin sakinlerinden birinin dikkatsizliğinden kaynaklandığı tahmin ediliyor; bu evlerin kuru bir çıra gibi parlamasına bir kıvılcım yeter de artar bile.

Yangın hakkında bu kadar kâfi. Tren duruyor ve on civarında çocuk hamal bir çanta kapmak için ellerini uzatıyor; yüksek sesle, gırtlaktan gelen ve anlaşılmayan bu dilde kim bilir ne anlama gelen küfürler savurarak karşılıklı çekiştiriyorlar çantayı. Şarka has ve İtalya'nın kıyı kasabalarından aşına olduğumuz bir durum. Hakikaten hamalların bu "ilgisi" bir yabancı için fevkalade can sıkıcı oluyor, ama buradakiler İtalya'dakiler kadar ısrarcı değil –çok geçmeden bir çantayı bir kişinin taşımasının kâfi olduğu hususunda ikna oldular.

Trenden, merak ve korku karışımı tuhaf bir duyguyla iniyoruz. Padişahların eski şehrinde, hele ki şimdi, yanı başında amansız bir savaş yürütülürken neler bulacağız acaba? Nasıl kabul edileceğiz? Dili bilmemek de bizi rahatsız ediyor; bütün bu şark giysili, kırmızı fesli ve sanki sıtmadan mustarip karanlık çehreli insanların bize ne haykırdığını ve ne söylediğini anlamıyoruz. Gözleri de, kızıl kor gibi parlıyor. Açlar ve sıcaktan mustaripler.

Ramazandayız. Sabah saat üçten akşam yediye kadar yememeleri ve içmemeleri gerekiyor. Bu zaman içinde uyuyor veya çalışmak zorunda olduklarında yorgun, karanlık, uykulu dolaşıyorlar. Ancak akşama doğru canlanıyor, eğleniyor, yiyor ve içiyorlar, günün beyaz gölgeleri gecenin koyu mor plileriyle karışınca ve top atışı eğlencenin sonunu işaret edinceye kadar.

Bir taraftan, böyle koyu mor bir Ramazan gecesinde, minarelerin, dalgaların gizemli derinliklerinde yansıyan beyaz boyunları etrafında ateşsi çelenklerin ve altın yıldızların cümbüşü, öte yandan da, Galata'nın kalbinden fıskıran devasa ateş dillerinin taşıdığı dehşetin gecesini. İşte, böyle bir gecede gördük ilk defa İstanbul'u. Padişahların İstanbul'u, beceriksiz Abdülhamid'in ve Enver'in enerjik, faal yandaşlarının İstanbul'u.

Enver'in İstanbul'unu henüz tanımıyoruz. O İstanbul'u yarın göreceğiz –güneş, sanki kartondan yapılmış yüksek evlerin ve beyaz ve düzgün minarelerin arasından kaldırımlı dar sokaklara sokulduğunda.

ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Meclis-i Mebusan, Halil [Menteşe] Bey'in Makamı, Deniz ve Güneş, Muhteşem Manzara, Halil Bey Türk-Bulgar Anlaşması Hakkında Ne Diyor? Dedeagaç, Bulgaristan'ın Başka Limanları Olacak, Makedonya, Bulgaristan ve Avusturya-Almanya, Türkiye Mısır Olamaz! Almanya Türklerin Dostluğunu Nasıl Kazandı?'

Halil Paşa'nın bizi bugün öğleden sonra saat üçte Meclis-i Mebusan'da kabul edeceği söylendi. İşte, uzun mu uzun Tophane Sokağı'ndan –gerçi İstanbul'da kısa sokak yok– Meclis-i Mebusan'a doğru yürüyoruz.²

Meclis-i Mebusan nasıl görünüyor? Taş avlunun geniş kapısı önündeki karakol bunun önemli bir bina olduğunu hatırlatıyor. Aralarında sadece birinin daha yüksekçe olduğu alçak ve eski, iki katlı ve geniş mermer basamaklı binalar; bunlar hiçbir özelliğiyle size Türk parlamentosu önünde durduğunuzu söylemiyor. Dışarıdan bakılınca mütevazı ve sıradan bir ev, ama ya içeriden? Dışı sizi, ama içi beni yakıyor. Aslında bu, buraya özgü bir durum. Çeşitli nezaret ve kurumlar, hatta saray bile dışarıdan pek sade görünüyor, ama içeride gerçek bir şatafat gizleniyor.

Mermer merdiven kalın kırmızı halıyla kaplı ki halı sesi boğuyor; karşımıza mermer sütunlu hol çıkıyor ve eğer yolu tarif edecek bir hademe olmasaydı, sonsuz uzun koridorlar arasında kaybolabilirdim. İşte nihayet Halil Bey'in makamı.

Kapı açılıp koyu renk, güzel halılarla döşeli, rahat İngiliz koltukları ve kanepeleriyle dayalı büyük salonun ortasında dikildiğimde, önce neye hayret edeceğimi bilemiyordum. Devasa yazı masasının arkasından bana kibarca el uzatan Türk meclis başkanının devasa cüssesine mi, yoksa yerden tavana koskoca bir duvar işgal eden geniş pencerelerden açılan manzaraya mı?

Çeşitli Avrupa devlet adamlarına ait ve daha muhteşem dayalı döşeli olan çok sayıda makam gördüm, ama bunlardan hiçbiri bu denli güçlü bir

1 Utro Gazetesi, Sayı 1621, 31 Temmuz 1915.

2 Meclis-i Mebusan/Meclis-i Ayan 1913-1920 arasında Fındıklı'daki Cemile Sultan Sarayı'nda faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu bina ve yanındaki Münire Sultan Sarayı günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi tarafından kullanılmaktadır.

izlenim bırakmadı bende. Daima hareketli olan çelik mavisi deniz, üzerinde güneş ışınlarının ateşten dil gibi kırdıkları dalgalarıyla sanki geniş pencerelerden içeriye sızmak istiyordu. Beyaz açık yelkenleriyle küçük kayıklar, parıldayan yüzey üzerinde beyaz kuşlar misali, uykulu kayıyordu. Arada motorlu bir kayak geçiyor, köpüksü daireler genişçe açılıyor ve kıyıda bir yerlere sokuluyordu.

Karşıda, Anadolu yakasında, öğleden sonrası güneşinde Skutari'nin [Üsküdar] beyaz evleri, biraz daha kenarda, Boğaziçi kıyısında, sabık padişah Abdülhamid'in geri kalan günlerini sükûnet içinde geçirdiği Beylerbeyi Sarayı göz kamaştırırcasına parılıyordu.³ Onun Yıldız'a kıyasla burada çok daha huzurlu olduğu söyleniyor. Uzaklarda, pembemsi süt sisi içinde Prinkipo [Büyükada] ve Halki'nin [Heybeliada] siluetleri belirginleşiyordu.

Hakikaten de böyle şahane bir manzaraya sahip başka bir meclis bulunduğunu hiç sanmıyorum. Bu manzaradan kendimi alkoymak ve buraya geliş nedenimi hatırlamak için gayret sarf etmem gerekti.

Jön Türk dava adamlarının en ünlülerinden olan Halil Bey Bulgaristan'da epeyce iyi tanındığından,⁴ kişiliği ve faaliyetleri üzerinde durmama gerek kalmıyor. Bir Türk-Bulgar Anlaşması imzalanması konusundaki görüşüne gelince, beyanı kendisini yeterince iyi anlatıyor.

“Benim açımdan bir Türk-Bulgar Anlaşması nasıl mı görünüyor?” diye başladı başkan, sorduğum soruya. “Bunun cevabı çok net ve sadece bendeniz değil, ama Türkiye’de herkes, bu konuda aynı görüşü paylaşıyor. Şimdi bizi Bulgaristan’la, ebediyen güçlenmesini dilediğimiz dostane bağlar bağlıyor. Bizim artık Bulgaristan’dan bir talebimiz yok, ne de onun bizden. Çıkarlarımız çatışmıyor, bilakis ortak çıkarlarımız var ve bunlar dostluğumuzu sadece pekiştirebilir.”

“Evet, ancak Bulgaristan bu dostluğun daha sağlam temellere dayanmasını arzu ediyor. Sizden, sözgelimi Dedeagaç demiryolundan fera-

3 31 Mart Vakasının ardından tahttan indirilerek Selanik’e sürülen II. Abdülhamid, Balkan Savaşı patlak verince geri getiriliyor ve 1918'deki vefatına kadar Beylerbeyi Sarayı'nda tutuluyor.

4 Halil Bey'in Bulgaristan'da tanınması, Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Anlaşması görüşmelerini Osmanlı Devleti adına yürütmesinden kaynaklanıyor. Görüşmelerde yer alan Bulgar diplomatlar Halil Bey'i "vaatte bulunma ve işleri erteleme hususunda pek mahir ve en tavizsiz Jön Türk" diye niteliyorlar.

gat etme gibi bazı fedakârlıklar bekleniyor, çünkü aksi halde yeni topraklarımızın iktisadi kalkınması imkânsız.”

“Böyle bir şeyden haberim yok. Bulgaristan şimdiye kadar taleplerini dile getirmede. Bizden sadece dostluk talep ediyor, biz de ona seve seve bunu veriyoruz. Toprak feragatine gelince, bence buna ihtiyaç yok. Eğer Bulgaristan’a sadece Dedeağaç Limanı kalsaydı, o zaman bu denli büyük önem atfetmesini ve iktisadi ihtiyaçları adına onu bizden istemesini anlardım. Ancak artık Bulgaristan’ın, Dedeağaç’tan daha önemli limanlar almasının yolu açıldı ve bu yönde olumlu gelişmeler var. Hal böyleyken şimdi bizden o hattı istemesine gerek yok; kendisi Dedeağaç’a doğrudan bir ulaşım hattı kuruncaya kadar biraz daha sabredebilir.

Pek yakında Bulgaristan milli mefkûresini gerçekleştirmeyi başarsak. Hararetle istediği şeyi, daha doğrusu hedefi olan Makedonya’yı elde edeceği zaman pek uzak görünmüyor. Bunu elde etmesi için savaşmak zorunda değil. Makedonya’yı Bulgaristan’a hem itilaf devletleri, hem de merkez güçler veriyor, şu farkla ki İtilaf Devletleri askeri güç karşılığı verirken Avusturya-Macaristan bunun için sadece tarafsızlık talep ediyor. Tarafsızlığını koruma yoluyla Bulgaristan’ın Makedonya’yı merkez güçlerden almak istediği anlaşıyor. Dolayısıyla, ileride de onlara yanaşacağı ve itilaf devletleriyle arasındaki ilişkilerin pekişeceği sonucu çıkartılabilir.”

“Savaştan sonra Almanya’nın Türkiye’ye, İngiltere’nin Mısır’a yerleştiği gibi yerleşmesi tehlikesi yok mu? Şimdi Türkiye için yaptıklarının karşılığında, bütün muhtemel ihaleleri kapmayacaklar mı, ihalelerde fevkalade haklar talep etmeyecekler mi?”

Türkiye meclis başkanı beni memnuniyetsizlikle dinledi.

“Almanya bize ne vermiş, bizim için olağanüstü ne yapmış?” diye heyecanlı ve milli gururu zedelenmiş bir sesle sordu. “Özel hiçbir şey! Biz eşit haklı müttelikiz. Almanya 30 küsur yıl önce Romanya’yla müttelikti, hatta bu ittifak halen yürürlükte ve Romanya’yı kendi Mısır’ına dönüştürmedi. Niçin o halde Türkiye için endişe duyalım? Biz kendi bağımsızlığımız uğruna, her kimden olursa olsun tam bağımsızlık ve kapitülasyonları kaldırmak için savaşıyoruz. Aslında Türkiye’de uyanık olan çok insan var; Almanya da ülkemizin karakterini, onunla olan ittifakımızı farklı anlama-

yacak kadar iyi tanıyor. Eğer Rusya'yla ittifak içinde olsaydık, başka olur, o zaman gerçekten Türkiye'de bir Rus etkisi tehlikesinden söz edilebilirdi. Böyle bir durumda kuşkusuz Rusya ağır ayağıyla İstanbul'un üzerine basmak isterdi. Ancak Almanya Rusya değil. Öteki büyük güçler arasında sadece Almanya Türkiye'nin haysiyetine saygı gösterdi, keza benzersiz bir güce dayalı dâhiyane bir siyasetle müttefikliğimizi ve tam güvenimizi kazandı. Birlikte ortak bir düşmana karşı savaşıyor ve karşılıklı yardımlaşıyoruz. Bu, gayet doğal. Savaştan sonra her iki ülke kendi için çalışacak.”

“Bu savaş ne zaman biter, ekselansları?”

“Zor bir soru soruyorsunuz” diye gülümsedi Halil Bey. “Bunu kimse öngöremez. Sadece tahmin yapılabilir. Bu tahmine göre savaşın kış bastırmadan önce sona ermesi muhtemel. En azından kara savaşı. Bugün artık beli kırılmış Rusya tamamen bozguna uğratılmış sayılabilir; dolayısıyla Avusturya-Macaristan artık güçlerini batıya nakletme yoluyla Fransızları bitirebilir. Ancak İngilizleri nerede kıştıracağı gerçekten bilinmiyor.”

Halil Bey'le daha uzun uzadıya Türkiye'nin iktisadi ve askeri vaziyeti hakkında konuştuk, ancak bu konuları başka bir mektuba bırakıyorum. Burada sadece şunu ilave edeceğim: Rutubetli deniz esintisinden serinleyen engin makam odasından hiç mi hiç ayrılmak istemiyordum. Bu esinti, ardında dünyanın en güzel tablosunun –güneş ışınlarının yaldızlaştırdığı çelik mavisi deniz– gülümsediği pencerelerdeki ağır perdeleri sallandırıyordu.⁵

5 Röportajın altına, gazete idaresi şöyle bir not düşüyor: “Halil Bey'in yukandaki beyanatı Türk-Bulgar görüşmeleri ölü bir noktaya geldiğinde yapıldı. Dava ve çalışma arkadaşlarının beyanatlarından da görüleceği üzere, bugün Halil Bey kesinkes başka bir görüş paylaşıyor.”

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

**İstanbul Ne Düşünüyor ve Hissediyor? İstanbul Mozaïği,
Rumlar ve Levantenler, Türkiye'nin İç Düşmanları, Müslümanlar,
Türk Kadınları, Dayanışma ve Coşku, Zafer İncancı¹**

İstanbul, Ağustos.

Avrupa kıtasında, İstanbul örneğinde olduğu gibi, bunca çeşitli milletin karışımından oluşan başka bir şehir olduğunu hiç sanmıyorum. Tabii ki bu rengârenk millî mozaikte Türkler çoğunluğu teşkil ediyor. Ancak Rum, Ermeni ve nesillerdir buraya yerleşmiş olan Levantenlerin sayısı da az değil. Savaşa rağmen burada epeyce Fransız, İngiliz ve İtalyan kaldı, Alman kolonisi ise bu savaş sayesinde şimdi 20 bin kişiyi buluyor. Bu rengârenk karışımda yönünü bulmak, çeşitli unsurlardan oluşan böyle milyonluk bir şehrin ne düşündüğü ve hissettiği hakkında bir izlenim edinebilmek fevkalade zor bir uğraş.

Bugün İstanbul'un ne düşündüğü ve hissettiği sorusuna cevap verebilmek için, iki-üç günde yapılan, hatta iki-üç haftada yapılacak gözlemler kifayetsiz kalıyor. O yüzden bu soruya vermeye çalışacağım cevap tam olmasa da, her halükârda hakikate çok yakın olacak.

Her şeyden önce bu unsurların bir şekilde kümelerle ayrılması gerekiyor. İlk bakışta bunlar birbirinden çok farklı iki kümeye ayrılıyor: Müslümanlar ve Hristiyanlar. Müslümanların, yani Türklerin çok küçük istisnalarla aynı düşünce ve hislerle heyecanlanan ve hareket eden yekpare ve dayanışma içinde olan bir kütle teşkil ettiği söylenebilir. Onları daha sonra konuşacağız. Hristiyanlara gelince, mesele tamamen farklılaşıyor.

Nesiller boyu sürekli burada yaşayan İstanbul Hristiyanlarının artık dil açısından ait oldukları milletlerle hiçbir ortak yanları kalmamış. Bu, özellikle Rum ve Levantenler hakkında söylenebilir. Bunlar için her türlü fikir ve mefkûre, soyut şeyler. Öz anavatanlarına tamamen yabancılaşmış olan bu unsurlar Türkiye'yi de kendi anavatanları olarak görmüyor. Bunlar için her şey altın paranın şıkırdamasına indirgeniyor. Sanki özel

1 Utro, 11 Ağustos 1915, Sayı 1632.

bir milleti –tacir milletini– teşkil ediyorlar. Bu gerçeğin gücüyle, şu veya bu şekilde ticaretin serbest işleyişine engel olan her türlü eyleme düşman kesiliyor bunlar. İstanbul’a kimin hâkim olacağı –Türklerin mi, İngilizlerin mi, Fransızların mı, yoksa Rusların mı?– onları hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Yeter ki Çanakkale Boğazı ticari gemilerin serbestçe geçişine açılsın.

Yaşamış oldukları ve onlara ekmek ve semirme imkânı veren muhtaç durumdaki Türkiye’nin, güçlerin eşit olmadığı bu savaştan şerefiyle çıkmak için kahramanca, insanüstü bir gayret sergiliyor olması bunları hiçbir şekilde ırgalamıyor. Bunlardan hiç kimse ülkeye gönüllü olarak hizmetini sunmadı, inisiyatif üstlenmedi.

Gerçekten bunların her biri Petit Champs veya Taksim Bahçesinde oturmuş konser dinlerken filo için yardım toplayanın kasasına 10 veya 20 para atıyor; yardım toplayan yorulmak nedir bilmeden bütün sokakları ve müesseseleri dolaşıyor. Keza Kızılay’a da veriyorlar. Hatta birkaç gün önce bayram vesilesiyle Rum, Ermeni ve Yahudi kadınların sokaklarda sıhhi işler yararına üzerinde kızıl aylı beyaz bir çiçek sattıklarını gördüm. Ne ki bütün yapılan bundan ibaret, üstelik de bu, görev bilincinden ziyade korkudan yapıyor.

Türk tabiiyetinde olan bunların çoğu, Balkan Savaşından sonra askere gitmekten yırtmak için başka bir tabiiyete, genelde Rus tabiiyetine geçti. Savaş başlayınca Türk hükümetinin bu Rus veya öteki devlet yandaş ve vatandaşlarını polis kontrolünde tutmasına, hatta bazılarını Anadolu’ya göndermiş olmasına şaşılmamalı. Bunun aynısını, hatta çok daha büyük ölçüde ve daha kaba şekilde Rusya ve Fransa düşman ülke vatandaşlarına yapmadı mı?

İstanbul’da, keza Anadolu’nun bazı kıyı kasabalarında Fransız ve İngiliz tacirler vardı, şimdi de var. Bunların kovulduklarını, dükkân ve bankalarının kapalı durduklarını veya çok şeyden mahrum edildiklerini düşünüyor olabilirsiniz. Asla öyle değil. Küçük istisnalarla, günlük işlerinde hiç kimse tarafından engellenmeden veya takibata uğramadan bugün de rahat şekilde hayatlarını sürdürüyorlar. Yerli Müslüman ahali bunlara hasmane tavır takınmıyor.

Oysa bu aynı Müslüman ahali, ara sıra düşman tayyarelerinin gökyüzünden tepesine gönderdiği ölümcül “hediyeleri,” aralarında sükûn ve suhulet içinde dolaşan bu kişilerin millettaşlarının gönderdiğini çok iyi

biliyor. İstanbul'da, keza öteki şehirlerde, sözgelimi Smirna'da [İzmir], sahibi Fransız, İngiliz veya İtalyan olmasına rağmen kapalı olan tek bir dükkân, tek bir müessese yok. Sadece Fransızca yazı ve tabelalar kaldırılarak Türkçeleriyle değiştirildi ki bu, parantez içinde, bugün İstanbul'da bir yabancının sağını solunu bulmasını imkânsız kılıyor.

İstanbul'a gelir gelmez bazı Rum ve Levantenlerle sohbet etme imkânı buldum. Bana sordukları ilk soru, "Çanakkale yakında açılacak mı?" oluyor ve hemen ardından "Biz onların on beş günde buraya gelmelerini bekliyorduk" diye ekliyorlardı.

Hayretle onlara bakıyordum:

"Onlar" kim?

"Tabii ki İngiliz ve Fransızlar" diyorlardı cevaben.

Bana Çanakkale'de Türk ordusunun açlıktan kırıldığını, cephanenin olmadığını, filo için kömür bulunmadığını, yaralılarla dolup taşan İstanbul'da yer kalmadığını, yüz binlik ordunun mezarda yattığını, bizzat payitahtta yeterince iâşe olmadığını anlattıklarında hayrete düşüyordum. Yetmedi, ordu ve hastaneler için iâşenin cebren ahaldiden alındığını, keza hastaneler için yatak, yastık, örtü, çarşaf, kapacak vs. ev eşyaları da toplandığını, kısaca durumun fevkalade kritik olduğunu ve dolayısıyla en çok on beş gün sonra Türklerin teslim olmak zorunda kalacağını anlattıklarını dinlerken hayret ediyordum.

Bütün bunlar o denli gerçektir ki, tekzibe bile gerek yok. Her halükârda İstanbul'daki Rum ve Levanten ahalinin haletiruhiyesini gayet iyi gösteriyor. Birkaç gün önce, buradaki hastanelerin birinde hekim olan aydın bir Rumla sohbet etme imkânı buldum. O, Varşova'nın düşmediğini, Lvov'u Rus ordusunun geri almadığını, Rus ordusunun halen Karpatlar'da durduğunu iddia ediyordu. Yanıldığı yönünde boşuna ikna etmeye çalışıyordum onu. Sadece Türkçe gazetelerin değil, ama Almanca matbuatın da yazdıklarına boşuna atıfta bulunuyordum. Hekim bunların uydurma olduğunu, Almanca gazetelerin haberlerinin de Türklerin ruhunu diriltmek için özel olarak uydurulduğunu söylüyordu. Rum hekim için yegâne bir gerçek vardı: Rusya o denli büyük ve güçlüydü ki mağlup edilemezdi, dolayısıyla aksini iddia eden hiçbir görüş doğru olamazdı.

İstanbul ahalisinin öteki kümesinin, yani Müslümanların ne düşündüğü ve hissettiği sorusuna geçeceğim şimdi.

Hiç şüphe yok ki, yukarıda anılan Rum ve Levantenlerin yanı sıra İstanbul'da Türkiye'ye canı gönülden sempati duyan Hristiyanlar da var; bunları her şeyden önce Avusturya-Macaristan ve Alman kolonisi, keza küçük istisnalarla Leh kolonisi teşkil ediyor.

Yerli Müslüman ahaliyi iki gruba ayırmayı yeğliyorum. Sıradan kitle şimdiki olaylara pasif şekilde yaklaşıyor; Allah'ın iradesi olduğunu kabul ederek olan bitene sessiz sedasız boyun eğiyor. Münevverler Türkiye'nin yükselmesi ve yeniden doğuşu için dayanışma içinde el ele veriyor. Eğer taassuba boyun eğen sıradan kitlenin pasifliğinden söz ediyorsam, bu, savaş alanındaki savaşçılar için geçerli değil, onları başka zaman yazacağım. Söylediklerimle daha çok evde kalanları kastediyorum. Türk münnevverler savaşın ilanını neredeyse sevinçle karşıladı. Bu hususta ünlü Türk kadın yazarı Fatma Aliye Hanım'ın² sözleri çok belirleyici; benim, "Türk kadını savaş hakkında ne düşünüyor?" şeklindeki soruma şöyle cevap verdi:

"Bu savaşın bize, Türkiye'nin Balkan Savaşlarının lekesini silmesi için kader-i ilahiden gönderildiğini düşünüyoruz. Dünyanın en büyük güçleriyle eşit olmayan şartlarda yapılan savaşta bize yardım etmesi için Allah'a dua ediyor ve galip geleceğimize hiç şüphe etmeden inanıyoruz. Son zamanlarda Türkiye'nin başına çeşitli yanlışlardan kaynaklanan büyük felaketler geldi –eğer bugün daha iyi ve mutlu bir gelecek için mücadele ediyorsak, bu, elimizde kalanı kararlı şekilde korumak adınadır."

Fatma Aliye Hanım'ın söylediklerini bütün Türkler düşünüyor ve hissediyor. Herkes galip gelme hayali kuruyor, herkes bu zafere inanıyor. Jön Türkler bu savaşın Türkiye için onurlu bir barışla sonuçlanacağı umudunu kaybetmiyor. Sonraki aşamada da Türkiye'yi Batı medeniyeti seviyesine çıkarmak şeklindeki en hararetli mefkûreleri uğruna çalışacaklar.

Almanlara karşı gerçek saygı hissiyle dolu olan Türkler, bu ülkenin hayranlık duydukları demir düzenini savaştan sonra birçok bakımdan taklit edeceklerine dair söz veriyorlar.

2 Fatma Aliye (1862-1936) Türk roman yazarı ve tercüman; Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı.

BEŞİNCİ MEKTUP

Türkiye'deki Sıhhi Teşkilat, Alman Sıhhi Misyonu, Kızılây, Bulgar Hastanesi, Türk Hastaneleri¹

İstanbul, Ağustos sonu.

İstanbul'dan ayrılmadan önce² Türkiye'deki sıhhi teşkilat hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Bunu yapmadan Türkiye'nin, keza buradan ve Gelibolu'dan bir dizi mektupta tasvir etmeye çalıştığım savaşın tablosu tamamlanmayacaktır.

Bir orduyu muzaffer kılan birinci etken, şüphesiz eğitilmiş, iyi silahlı askerlere sahip olmasında; ikinci etken de askerin yiyeceği ve giyeceğinin sağlanmasında yatıyor. Ancak her iki etken de iyi organize edilmiş bir sıhhi teşkilatın, revir noktaları ve hastanelerin varlığını gerektiriyor.

Balkan Savaşları sırasında Türkiye'de çeşitli sıhhi misyonlar bulunuyordu; bunlar hekim ve gönüllü personel dışında, gerekli sıhhi personele, ilaca ve cihaza da sahipti. Şimdi Türkiye yaralı ve hastalarına kendi bakmak zorunda kaldı. Alman sıhhi misyonlarının düzenlediği hastaneler yok değil –sözelimi İstanbul'da iki olmak üzere Anadolu ve Marmara kıyı kasabalarında Alman hekim ve hemşirelerin hizmet verdiği hastaneler var. Keza Gelibolu'da Alman hekimler, Çanakkale'de tek bir gönüllü hemşire faaliyet gösteriyor, ama bütün bunlar denizde bir damla. Bütün yük Kızılây'ın omuzlarında.

İstanbul'a geldiğimde bana İstanbul hastaneleri ve Türkiye'deki sıhhi teşkilat anlatıldı. Bu anlatılardan hastanelerin tıka basa dolu olmasının yanı sıra en gerekli şeylerin eksik olduğu; sadece pamuk, gaz ve iyot gibi sargı malzemesinin değil, ama yatak ve giysi bulunmadığı kanısına vardım. Yerlerde yatan, yarası sarılmamış binlerce can çekişen kişinin hazin, acıklı tablosu gözlerimde canlanıyordu. O yüzden, karşılaşıcağım görün-tüden ürküyor, acı ve ıstırabın bu sığınaklarına gitmek için acele etmiyordum. Oysa ilkönce tam da buralara gitmem gerekiyordu, çünkü hastane,

¹ *Utro*, 16 Eylül 1915, Sayı 1668.

² Bu mektubun Gelibolu Yarımadası'ndan döndükten sonra kaleme alındığı anlaşılıyor.

İstanbul'da savaşın görüldüğü ve hissedildiği yegâne yerdi. Aslında savaşın hissedildiği iki yer daha var: Her gün yeni askerlerin biriktiği gar ve bir zamanlar o denli canlı, ama şimdi bomboş ve ıssız olan liman. Bunun ötesinde İstanbul sakin ve hatta neşeli. Sinema ve tiyatrolar düzenli şekilde çalışıyor, bahçe ve kabareler her akşam dolup taşıyor. Pera böyleyken, sur içi sanki daha sakin ve daha ciddi.

Dolaşmama Şişli'deki Bulgar Hastanesi'nden başladım.³ Uzakta ve yüksekte, bir bahçe içinde konumlu olan hastane hadiselerden dolayı üç yıldan bu yana biraz bakımsız. Teraslar ve birinci katın pencereleri harikulade ve geniş açılı bir manzaraya açılıyor. Hastaneyi idare eden ve gelişmesinde çok emeği geçen Dr. İvanov bize bütün salonları, hatta mutfak ve bodrum katını gezdirmeye nezaketinde bulundu. Hastane küçük ve mütevazı geliriyle masrafını ancak karşılayabiliyor. Modern şekilde ve titizlikle düzenlenmiş ameliyat salonları, eczaneler ve özel elektrik motoruyla donatılmış. Çeşitli hastalıklar için bölümler var ve hepsi dolu. Maalesef en iyi ve en geniş yeri paraklis [küçük kilise] işgal ediyor; buraya 20'şer yataklı iki büyük salon yerleştirilebilirdi.

Şimdilik hastanede yaralı asker yok. Savaşın başlangıcında hastane idaresi Kızılay'a yaralıları kabul etmeye hazır olduğunu bildirmiş, bir ara epeyce de yaralı gelmiş. Her cuma öğleden sonra hastanenin bahçesi, başta diplomatik temsilci Dr. Koluşev⁴ ve legasyon personeli olmak üzere bütün Bulgar kolonisinin toplanma yerine dönüşüyor. Dr. İvanov ve hanımefendi herkesi misafirperverce karşılıyor. Bir kameriyede büyük bir masa ziyaretçiyi çay ve çeşitli atıştırmalık ve tatlılara davet ediyor, ardından da herkes dilediği şekilde hoşça vakit geçiriyor. Zaman anlamadan geçiyor ve gece geç saatlerde herkes şarkı ve gülüşmelerle şehre dönüyor. Bu birkaç sözü Bulgar Hastanesi'ne, orada hoşça geçirdiğim saatlerden dolayı borçluyum ve şimdi rahatlıkla, yaralılarla dolu öteki hastanelere geçebilirim.

3 Şişli, Darülaceze Caddesi'ndedir. Hastane Evlogi Georgiev'in maddi desteğiyle 1897'de inşa edilmeye başlanmış, 1902'de hizmete açılmıştır. Bulgaristan Konsolosluğu hastaneyi 1988'de boşaltmıştır. Günümüzde Türkiye Hastanesi adıyla faaliyet göstermektedir.

4 Bulgar diplomat Dr. Nedyalko Koluşev, 1870 yılında Pınarhisar'da dünyaya geliyor, Sofya'nın merkezindeki Aziz Nedelya Kilisesi'nde düzenlenen ve yüzlerce masum kişinin öldüğü kanlı suikasta (Nisan 1925) hayatını kaybediyor. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bulgaristan'ın İstanbul diplomatik temsilcisi (Aralık 1914 – Kasım 1916) ve büyükelçi (Kasım 1916 – Kasım 1918) görevini üstleniyor.

İstanbul'un çeşitli yerlerinde hastaneye uyarlanan kışla, mektep ve bazı büyük binalar bulunuyor, ayrıca modern şekilde donatılmış dört hastane –Gülhane, Gümüşsuyu, Haydarpaşa ve üniversite hastanesi– var. Uyarlanmış hastanelerin, donanım bakımından yerleşik hastanelerden eksik yanı yok. Her yerde gerekli her şeyle donanımlı büyük ameliyathaneler ve her katta birkaç pansuman salonu bulunuyor. Her hastanenin kendi eczanesi ve laboratuvarı, hıfzıssıhha şartlarına uygun mutfakları ve suni kurutmalıklı buharlı çamaşır makineleri mevcut.

Her yerde depolar yatak çarşafı ve beyaz giysilerle dopdoludur; hepsinin aynı tip olması, ahaliden toplanmadığına delalet ediyor. Her depoda birkaç dikiş diken, düzelten ve ütöleyen kadın var. İmkânlar doğrultusunda yaralılara her gün banyo yaptırılıyor ve giysileri değiştiriliyor.

Her hastanenin yeterli ölçüde pansuman malzemesi depoları da bulunuyor. Şimdi Şam'da pamuk üretimine başlandı, öyle ki pamuk eksikliği hissedilmeyecek. Hastanelerin hiçbirisi dolup taşmış değil, hatta tamamen boş olanlar bile var. Bütün hastanelerden en çok Şişli'deki Gümüşsuyu Hastanesi'ni ve Anadolu yakasında Haydarpaşa'da askeri hekimler mektebinde düzenlenmiş olan hastaneyi beğendim; özellikle de şahane konumundan dolayı bu sonuncusunu. Hastane, Sofya'daki askeri mektepten daha büyük devasa bir binaya sahip. Buraya ağır yaralılar, baş, göğüs ve karnından yaralı olanlar geliyor. Bunlar geniş ve yaylı, sineler rahatsız etmesin diye cibinlikle örtülü yataklarda sakince yatıyor. Geniş ve devasa pencerelerden, güneş ve çiçek rayihası taşıyan hafif bir deniz esintisi geliyor.

Gümüşsuyu'nda ağırlıkla kol, bacak ve sırtından yaralı olanlar var. Görülüyor ki siperlerde yatarken alınmış bu ağır, yavuz, domdom kurşunu yaraları. Hastanenin makam odasında zavallı askerlerin bedeninden çıkarılan bu baş belası kurşunlardan tam bir koleksiyon gösterildi. Burada ilk defa bana ölümcül bir silah daha gösterildi, herhangi bir sapkın beynin ve elin icadı: Üçgen, 15 cm uzunluğunda, ağır metalden yapılmış ve çok sivri bir ok. Özel bir otomatik cihazla genelde tayyareden daha yoğun insan kütlesi üzerine aynı anda çok sayıda böyle oklar atılıyor. Böyle bir ok insanın başından girerek tabanından çıkabilir ve onu yere mıhlatabilir. Bu yaraların

tedavisi neredeyse imkânsız; bu ok ve kurşunlara bakarken aklıma Latince özlü bir söz geldi: *Homo homini lupus*, yani insan insanın kurdudur.

Kapıların birinde tüfekte bir asker fark edince, bu muhafızın ne olabileceği hususunu merak ettim. Odada yaralı Fransız askerler vardı. Fransızca konuşabilecekleri biri olmadığından canları sıkılıyor ve bütün gün, hemşirelerin getirdiği kitapları okuyorlar. Çok iyi bakıldıklarıyla ilgili pek övünüyorlar.

İstanbul'daki yaklaşık sekiz bin yaralının neredeyse üç bini Haydarpaşa'da. Daha hafif yaralılar Anadolu'ya farklı yerlere gönderiliyor. Yaralıların nakli vapurlarla çok kolay oluyor; savaşan taraflar arasındaki karşılıklı anlaşma çerçevesinde denizaltılar bu vapurlara işliyor. Bu hastane vapurları beyaz kırmızılı ve iki bandıralı –biri beyaz ve siyah, öteki kırmızı hilalle. Akbaş'tan demir almaya hazır yaralılarla dolu böyle bir vapura bakmıştım.

Manzara, tabii ki dehşet vericiydi. Yaralılar için bu iki günlük yol bir işkence olmalıydı. Pansuman noktasında yapılan birinci pansumandan sonra tozlu ve kan bulaşmış tahtalar üzerinde, yara ve sıcaklıktan acı çekecek yatıyorlardı. Bence orada, bizzat cephede ve bu hastane vapurlarında daha çok sıhhi personel, özellikle de gönüllü hemşire olmalı.

Bazen iki bin yaralı nakleden bir vapur, bir hekim ve bir yardımcıyla vazifesini yerine getiremez. Daha çok hekim, daha çok gönüllü hemşire gerek!

Eğer dizanteriyi saymazsak ki o da çok ender, hastalıklar neredeyse hiç yok. Ölüm oranı da düşük –yüz yaralıdan anca beşi kaybediliyor. Üçüncü kere yaralananların sayısı çok ve bunlar gene cepheye dönmek istiyor. Toplum Kızılay lehine büyük fedakârlık sergiliyor. Bayramın birinci günü sokaklarda satılan ortasında hilalli küçük beyaz sandık dolaştırılıyor ve o zaman kahraman yaralı askerler yararına on binlerce para toplandı.

ALTINCI MEKTUP

Gecikmiş Mektup¹

İstanbul, Ağustos.

“Cidden mi Çanakkale’ye gitmek istiyorsunuz?”

Genç ve sempatik subay şaşkınlıkla beni tepeden tırnağa süzüyor, sanki bir kadının böyle bir isteği olabileceğine inanmıyor.

“Evet, istiyorum.”

“Ama henüz oraya hiçbir kadın gitmedi; kaldı ki yolculuk da çok tehlikeli ve meşakkatli” diye beni caydırmaya çalışıyor subay. “Eğer karadan giderseniz, Uzunköprü’ye kadar trenle, sonra da arabayla Gelibolu’ya kadar çok yorulacaksınız. Yol kötü, tozlu ve uzun; yaylı ve lastikli faytonlar yok. Hakikaten de o yol size göre değil, çok yorulacaksınız. Denizyoluyla vapurla veya torpidoyla gitseniz, bu fevkalade tehlikeli. İngilizler size bir armağan –uzun ve tehlikeli bir “sigar”– gönderebilir ve Gelibolu yerine, kendinizi deniz dibinde bulabilirsiniz.”

“Şimdiye kadar hiçbir kadının Gelibolu’ya gitmediği bir anlam ifade etmiyor, yüzbaşı. Daha iyi, ben ilk kadın olurum. Zorluk ve tehlikelere gelince, bunlar beni hiç korkutmuyor. Savaş savaştır, ben de zaten onu her şeyiyle, hayrı ve şerriyle görmek istiyorum. Bütün sorumluluğu üzerime alıyorum, yeter ki siz izin verin.”

Seraskerliğin geniş koridorlarından birinde bu konuşma tamı tamına iki haftadır tekrar ediyordu. İki hafta boyunca subay merasimle, “Yarın veya öbür gün istediğiniz izni mutlaka alacaksınız, ama iyisi mi, siz gitmeyin, çünkü...” diye tekrar ediyordu.

Onun bu sıradan nezaket ve emniyetim için kaygıyla dolu konuşmasını ezberledim artık, ama ne korktum, ne de yıldı. Birkaç gün sonra, Afrika sıcağına rağmen Pera’daki serin odamdan çıkıyor ve kızgın sokakları takip ederek eski İstanbul’a, seraskerliğe² yöneliyordum. Çin üslubunu anımsatan devasa taş kapılardan geçiyordum; buralarda muhafız, sorgu

¹ Utro, 7 Eylül 1915, Sayı 1659.

² Bugün Beyazıt’taki İstanbul Üniversitesi Merkez Binası.

hâkimi gibi, nereye ve niçin gittiğim gibi bir dizi soru soruyordu. Dibinde anıtsal iki katlı binanın yüz civarında penceresiyle eski İstanbul'a ve Boğaziçi'ne bakan devasa bir avludan ve kırmızı bir halının kan akıntısı gibi uzandığı sayısız koridor ve basamaklardan geçerek Çanakkale'ye gitmek için tereddütsüz kararımı yüzbaşının kapısına dikiliyordum. Birkaç dakikalık konuşmadan sonra onunla vedalaşıyor ve arzu ettiğimi elde edemedi aynı yoldan dönüyor, ama "yarın veya öbür gün" bu izni alacağım umudunu asla kaybetmiyordum.

Bu devasa binada savaş alanına gitmem istenmiyor muydu, yoksa Türk geleneğine göre doğrudan reddetmek mi istenmiyordu? Ya da öteleme yoluyla sabrımın tükeneyeceği ve Çanakkale'yi görme arzudan vazgeçeceğim mi tahmin ediliyordu, bilmiyorum. Hakikaten böyle bir iznin çıkarılması iki hafta zaman mı gerektiriyordu, bunu da bilmiyorum. Bildiğim o ki nihayet ısrarım ve sabrım üstün geldi.

Bugün artık iznim var! Büyükçe, üzerinde resmim, birçok mühür ve kargacık burgacık hiyeroglifler bulunan bir kâğıt; bunları ömür boyu okusam gene öğrenemeyeceğim gibime geliyor.

Hemen bugün torpidoyla yola çıkıyorum! Evet, torpidoyla! Nihayet, İngiliz denizaltılarının fırlatmayı sevdiği bu tehlikeli "sigar"lardan korkmadığıma ikna olundu.

Bana izin kâğıdı, savaş muhabirleri için katı telkinler içeren küçük ve kırmızı bir kitapçık ve koluma bağlayacağım beyaz bir bant verildi; bunda kırmızı işlenmiş H. M. harfleri dikkat çekiyordu; tabii ki bu Türkçe bir kısaltmaydı –Harp Muhabiri.³ Yani herkesin çekinmesi gerektiği tehlikeli bir canlı; o yüzden koldaki kırmızı harfler uzaktan belli olmalıydı. Ne kadar yiyecek, ne kadar giysi alacağım, neyi yazmam ve neyi yazmamam gerektiği vs. konularda bir dizi daha tavsiyeler verildi. Az kalsın unuttuğum, bana yaver de, yani koruyucu melek tahsis edildi; beni adım adım savaş alanından Gelibolu Yarımadası'na geçirmesi gerekiyordu. Nihayet Erkânıharp Muavini [Fritz] Bronsart [von] Schellendorf Paşa'nın bendenizi görmek istediği söylendi. Altın hilalin askeri mabedinde rastladığım ilk Almandı kendisi.

3 Metnin aslında Türkçe olarak geçen bu ifadenin Bulgarca açıklaması yapıyor.

Dipte devasa, kırmızı bir salon; evrak, çizim ve askeri haritalarla yığılı bir yazı masasının arkasından Alman generalin, zeytin yeşilimsi Türk askeri kıyafetle cüssesi görünüyor. Oysa ben herhangi bir ağarmış, sert, askeri bakışlı bir ihtiyar görmeyi bekliyordum. Sanki karşımda bir general değil, ama genç bir teğmen duruyordu; şık kıyafeti içinde daha boylu görünüyor ve sevimli ve davetkâr bir tebessümle bana doğru elini uzatıyordu.⁴

“Cidden mi Gelibolu’daki savaş alanına gitmek istiyorsunuz? Korkmuyor musunuz?”

“Hayır, ekselansları” diye serbestçe cevap verdim ben, tebessümünden cesaret alarak.

“Pekâlâ, yolunuz açık olsun! Unutmayınız ki yazacağınız her satırın sansürümüzden geçmesi gerekiyor.”

Genç ihtiyar Bronsart Paşa’yla, sanki ancak şimdi kazanılan bir emniyet duygusuyla vedalaşıyor ve gerçekten bugün öğleden sonra saat beşte torpidoyla Çanakkale’ye gidiyorum.

4 Fritz Bronsart von Schellendorf 1864 doğumlu olduğuna göre yazarla görüştüğü 1915’te 51 yaşındaydı.

UTRO GAZETESİ GELİBOLU'DA

BİRİNCİ MEKTUP¹

Torpidoyla Çanak kale Boğazı'na, Gece Yolculuğu, Denizaltı Korkusu, Yolculuk Sırasında Önlemler

(Özel Kadın Muhabirimizden)
Gelibolu Yarımadası, Ağustos.

Nihayet torpidodayız! Tehlike arz eden torpidoda. Denizaltıların korkulu rüyası, ama kendisi de denizaltı tehlikesine maruz kalan. Uzun, siyah bir sigar misali kayıyor dalgalar üzerinden. Dalgaların üzerine ancak pırtlak gözleri –yuvarlak pencereler– çıkıyor. Küçük topların dökme demir gövdeleri güneş ışınları altında parlıyor. Yaverimle rıhtıma geldiğimizde artık torpido hareket etmişti. “Tabii ki kadının geç kalması âdettendir” diyecek bazıları, oysa bu durumda benim suçum yoktu; suç, burada her işlemde karşınıza çıkan bir dizi formalite ve bazen umutsuzluğa sevk eden şu şarka has yavaşlıktaydı. Ne ki iyi biten her şey iyidir denir ya, motorbotla peşine düştüğümüz torpidoya yetiştik. Bir sıra ısrarlı sinyal sonucunda maharetli bir rakkase gibi Marmara'nın mavi sularında daire ve zikzaklar çizen torpido durdu ve ona binebildik. Bütün gözler soru işaretiyle ve belki bir kadının bu spesifik askeri daireye girmesinden kaynaklanan hoşnutsuzluk ve şaşkınlıkla bana yöneldi.

Torpidonun makineler, toplar, erzak çuvaları ve sandıklarıyla dolu dar güvertesinde biz savaş muhabirleri için ancak dar bir köşecik bulunabildi, çünkü sadece bendeniz yoktum. Güvertede dört, hatta beş milliyet² ve matbuat temsil ediliyordu. Şişman, kendinden emin ve rahat tavırlı, başında geniş kanatlı Boer şapkaıyla bir Amerikalı – çok geçmeden şapkayı belalı rüzgâr savurarak dalgalara atacaktı; boylu poslu İsveçli yüzbaşı ve savaş sırasında gönüllü savaş muhabirliğine soyunan bir Alman yazarı. Gerçi kendisi cengâver, haşin ve sert Alman evladından ziyade haşarı, güney güneşinin ve Capri'nin³ çiçekli bahçelerinin kaprisli çocuğuna benziyordu. Bir de bendeniz. Öyleyse ver elini, Çanak kale Boğazı!

1 Utrø, 2 Eylül 1915, Sayı 1654.

2 Beş milliyet ve matbuat derken kadın gazeteci Bulgaristan'ın ve Bulgarcanın yanı sıra anavatanı olan Polonya'yı ve Lehçeyi de temsil ettiğini vurgulamak istediğini tahmin ediyorum.

3 Napoli Körfezi'nin güneyinde kalan İtalyan adası.

Torpido, üç nakliye vapuru ve mühimmat dolu üç şilep etrafında geniş daireler çizerek siyah, yırtıcı bir deniz kartalı gibi uçuyordu; bunları denizaltılardan koruması gerekiyordu. Batan güneş dalgaların mavi sırtlarını yaldızlaştırıyor, bunların üzerinde altın bir nehir gibi parılıyordu; Galata'nın, eski İstanbul'un, Asya yakasındaki Haydarpaşa'nın beyaz evleri pembe zümrüt bir siste hafiften arkamızda kayboluyordu. Biz güvertede oturuyor ve sanki Lago Maggiore⁴ [Maggiore Gölü] üzerinde küçük eğlence vapurundaymışız gibi neşeyle ve rahatça sohbet ediyorduk. Gittikçe daha koyulaşan dalgalarda her an altta gizli bir İngiliz denizaltısının beyaz, hafifçe köpüklenen izinin belireceğini hesaba katmadan. Devasa, uzun bir topu andıran torpidonun, kaptanın bize nezaketle gösterdiği karmaşık mekanizmasını inceleyerek neşeyle konuşuyorduk; aynı anda kaptan, her ihtimale karşı hazır bulundurulmuş can simitleriyle merakla oynuyordu. Önceki gün böyle bir torpido dibi boyladı, mürettebat ise kıyıya bir saatte yüzerek çıktı. Ancak bu bizi hiçbir şekilde rahatsız etmiyor, büyük bir can simidinden yapılmış doğaçlama masanın etrafına oturmuş ilk askeri akşam yemeğimizi yiyorduk.

Güneş artık battı ve yerini yarım ay alınca dalgalar açık mavi ve altıni renklerini kaybetti. Gece, koyu safir mantosuyla her şeyi örttü, sadece yıldızlar telaşla titreşiyor, sanki korkunç bir şey göreceğimizden korkuyordu; ay ışınlarının dairesinde dalgalar süt gümüşü oluyordu. Torpidonun güvertesinde konuşma ve gülüşmeler kesildi, bahriyeliler ve askerler yığılmış çuvallar üzerine ve oraya buraya dağılmış karpuz ve kavunlar arasında kim nerede yer bulduysa kıvrıldı. Üç savaş muhabiri mantolara sarılarak tahtaların üzerine uzandı. Issızlık. Rüzgâr uğulduyor ve dalgalar boğuk sesler çıkarıyor, sanki derinliklerde sakladıkları sır onlara ağırlık veriyor. Sadece makineler ağır ağır nefes alıyor ve telsiz telgrafın kabininde eşit aralıklı tıkırtı duyuluyor; kaptan köprüsünden de kısa ve acele emirler düşüyor: "Çabuk! Çabuk!" Torpido, karanlıktan istifade etmek için yaydan fırlatılmış ok gibi uçuyor. Torpidolar gündüz yola çıkmıyor.

Gece saat 10'du. Kendimi küçük kabinde bulduğumda ve torpidoyu herhangi bir denizaltısı fark etmesin diye kaptanın talimatıyla bütün lambalar söndürüldüğünde ne hissettiğimi tasvir etmekte zorlanıyorum. Devasa

4 İtalya'nın kuzeyi ve İsviçre'nin güneyinde, Ön Alpler bölgesinde bulunan bir buzul gölü.

bir su kütlesinin ortasında, birkaç on insan barındıran küçük bir demir kabuk ölümün kenarından maharetle süzülüyordu. Başımın üzerinde dalgaların sesini ve uzakta bir yerlerde bulunan insanlarla biricik temasımız olan telgrafın tıkırtısını duyuyordum. Beni ilk defa bir korku sardı. Uzun aylardan bu yana ilk defa, kabinin dar ve sert karyolası üzerinde diz çökerek çoktandır unuttuğum, anacığımın daha çocukluğumda öğrettiği duayı terennüm ediyorum: “Tanrım, bizi koru! Meşum ölüm her an bize doğru sivri ve uzun parmaklarını uzatıyor, ama senin her şeye kadrin yeter; esirge bizi.”

Ardından da sakın ve rahat uyudum. Yukarıda uyuyan bahriyeli ve askerler, ayrıca türkülerle ve huzurlu yüzlerle cepheye giden bütün ötekiler, herhalde aynı duayla uyuyorlar.

“Allah’ın gücü her şeye yeter ve onun iradesi olmadan hiçbir şey olmaz.”

Sükûnet ve karanlık. Makineler nefesini tutuyor. Neredeyse sessiz torpido, şimşek süratiyle Çanakkale Boğazı’na doğru uçuyor.

Yarın acaba nerede uyanacağız? Aslında uyanacak mıyız?

Allah’ın kadri her şeye yeter.

İntikal, İngiliz Tayyareleri Taarruzda, Taarruz, İsabet Alan Türk Nakliye Vapuru, Tayyarelere Karşı Alınan Önlemler

Gelibolu Yarımadası, Ağustos.

Çanakkale Boğazı'na yolculuğumuz sırasında bir gün boyunca Rodosto'da, Türkçe adıyla Tekirdağ'da kaldık. Bulgar askerinin bu kasabayı Balkan Savaşı'ndan iyi bildiğini kimse bilmiyordu –ne vapurun Alman kaptanı, ne de savaş muhabiri meslektaşlarım, hatta Tekirdağ adını ilk duyduğumda benim de aklıma gelmedi. Bir Türk subayı, “Bulgarlar buradaydı” dediğinde, herkes kuşkuyla, “Nasıl? Ta burada mı?” diye sordu. Kasabayı merakla ziyaret ediyordum. Tamamıyla hatıralara gömülmüş, güzel kasabanın taşlı ve sarp sokaklarında yürüyordum. Hakikaten de Rodosto güzel bir yer. Geniş ve uygun körfez üzerinde kademeli şekilde konumlanmış, bahçelerle çevreli güzel ve beyaz villalarla dolu. Ancak bu şirin konumundan gayri, bir Avrupalının beğeneceği hiçbir şeyi barındırmıyor. Belki de birkaç yıl sonra, bu kelimenin Avrupalı anlamında tatil yeri olacaktır. Bugüne bugün pek de temiz olmayan, taşlı ve dar sokaklı, alçak ahşap kahvehaneleri ve şarka özgü dükkânlarıyla bir Türk, daha doğrusu Rum kasabası. Kasabayı ziyaret ettikten sonra gün boyunca can sıkıntısı içindeydik; ardı ardına kahveler içiyor ve sadece Rodosto'da yetişen kırmızı, tatlı karpuzdan yiyorduk. Bu karpuzdan koca bir stok aldık cepheye.

Akşamleyin torpido Çanakkale Boğazı'na doğru yoluna devam etti. Sabahın altısında Gelibolu Yarımadası'nda bir yerde, Çanakkale Boğazı'nın sonunda durduğumuzda deniz, güneşin altın öpücükleriyle uyanıyordu. Yüksek bir bayır ve deniz arasında çuvallar, hamallar, yük atları ve develer ve birkaç çadırla dolu dar ve kumsal bir arazi; bunlar zor fark ediliyor, çünkü sarı kumun ve sıcaklıktan solmuş çalılıkların rengiyle örtüşüyor; birkaç nakliye vapuru, kayık ve şilepler –işte bizim çıkarma yaptığımız yer.

“Çabuk, çabuk!” diye sesleniyordu bize bu yerin komutanı.

Bize yöneltilen davetiyenin şaşkınlığıyla ona soru işaretiyle baktığı-mızda, komutan tebessümle:

“Her gün bu vakitte, saat altı ile yedi arasında düşman tayyareleri “ziyaretimize” geliyor. Böyle bir anda torpidonun güvertesinde veya açık denizde bulunmanız pek hoş değil. Bir an önce saklandığımız yeraltı koridorlarına yaklaşın” dedi.

Tabii ki İngiliz bombalarıyla tanışmaya hiç istekli değildik ve bir an önce torpidodan inmeye ve erzak sandığı, çadır ve seyyar yataktan oluşan bagajımızı indirmeye koyulduk. Her birimiz bu saydıklarımıza sahip olmalıydı.

Yere yeni ayak basmıştık ki bayırın zirvesinden canhıraş bir seslenme yükseldi: “Tayyare geliyor!”² Uzun borulu bir adam orada nöbet-te duruyor ve hani şu İncil’de geçen Jericho’daki rahipler gibi tehlikeli “kuş”un gelişini haber veriyordu. Boruyla güçlenen ses etrafa yayılarak dalgalar üzerinde titreşti. Bir anda herkes işini bırakarak çeşitli yönlerden sığınaklara koştu. Birden ortalık –vapurlar, kayıklar, çadırlar ve liman– boşaldı. İnsanlar ve atlar bir yerlere saklandı. Birkaç saniyeliğine yalnız kaldım –tayyareyi görmek istiyordum, ama biri beni kolumdan tuttuğu gibi, hoppalığımdan dolayı azarlayarak neredeyse yeraltına doğru çekti. Aynı anda başımızın üzerinde tayyarenin o kendine has sesi yayıldı. Ancak bir metre geniş, bir o kadar yüksek ve kim bilir ne kadar uzun olan dar koridora büzülmüş vaziyetteki bizler tayyarenin denize doğru uzaklaştığını duyuyorduk. Tayyarenin hedefi olan nakliye vapurları oradaydı.

“Bum, bum, bum!” diye yayıldı boşlukta kayalıkların aksettirdiği boğuk gürültü. Düşman, denizdeki nakliye vapurları arasına, herhangi birine zarar vermeden patlayan beş bomba attı. Uzun aylardan beri artık böyle. Her gün iki kere, sabah ve akşamları altı ile yedi arasında İngiliz tayyareleri liman üzerinde beliriyor ve yapımı küçük bir zenginliğe mal olan sadece ancak dalgaları rahatsız eden bombalarını tüketiyor. Su çalkantıyla yükseğe sıçırıyor, ama vapurlar yerinde duruyor. Şimdiye kadar İngilizler sadece bir kere isabet ettirdi. Limanda, kıyıya yakın, küçük bir nakliye vapurunun direkleri ve bacası görünüyor. Üzerine düşen bir İngiliz bombası infilak ederek onu tutuşturduğunda artık boşmuş. Kenarda yığın halinde

2 Metnin aslında Türkçe olarak geçen bu ifadenin Bulgarca açıklaması yapıyor.

çekmeceler, dolaplar, aynalar, hatta birkaç kitap duruyor –batan vapurdan kurtarılan mütevazı varlık. Yığının üzerinde duran Alman bahriyeli rahatça bir almanağın sayfalarını karıştırıyor.

“Tayyare gitti!”³ diye yayılıyor haber gene boruyla. Tayyare geçiyor. Herkes derin nefes alıyor ve birer birer karanlık ve havasız yeraltından çıkmaya başlanıyor.

“Bu daha son değil” diye uyarıyor bizi komutan. “Tayyareler bir daha gelecek, ama o zamana kadar birer kahve içebiliriz.”

Gölgeli çadıra oturduktan sonra tam da kokulu ve tatlı kahveye damak dokundurmuştuk ki tanıdık ses gene duyuldu:

“Tayyare geliyor!”⁴

Gene aynı koşuşturma sahnesi ve panik, gene birkaç dakikanın geçirildiği karanlık yeraltı.

Cepheye gelişimiz orijinal şekilde selamlandı.

Üçüncü kere üzerimizde düşman tayyaresi ses çıkardığında, komutanın davet etmesine ve kızmasına rağmen, sahra dürbünüyle onu gözlemlemeye kaldım. Büyük ve çift kanatlı Forman “kuşu” çıkarma yaptığımız kumsalın üzerinde birkaç daire çizdi –herhalde yeri etüt ediyordu ve bomba atmadan kayalık bayırın arkasında kayboldu.

Daha ilk adımımızda bombalarla karşılandıysak, daha sonra neler olacak acaba?

Ana karargâhtan gönderilen iki faytona –aslında bir araba ve bir büyük talika– bütün bagajımızı yerleştirdik ve [Otto] Liman von Sanders Paşa’nın huzuruna çıkmak üzere yola koyulduk.

3 Metnin aslında bu ifade Türkçe olarak geçiyor.

4 Metnin aslında bu ifade Türkçe olarak geçiyor.

ÜÇÜNCÜ MEKTUP¹

**Ana Karargâhta, Yazlıkta, Ormanda Kamufle Çadırlar,
İngiliz Tayyareleri Başarısız Nişan Alıyor**

Gelibolu Yarımadası, Ağustos.

“Burası”² diyor arabacı ve duruyor.

“Burası mı? Burada bir şey yok ki?! Bizi karargâha götür.”

“Burası” diye tekrar ediyor o rahatça, oturağından iniyor ve gölgeli ağacın altına oturarak sigara sarmaya başlıyor.

Yapılacak bir şey yoktu; tarihöncesi bir arabada bagaj, bisküvi kutuları ve karpuzlar üstünde pek o denli rahat olmayan yolculuktan kasılmış kemik ve adalelerimizi doğrultarak indik. Yaylı ve lastikli faytonlar şehirde kaldı.

Çam ormanı ile çevrili büyük ve geniş bir çimenlikte duruyorduk. Etraf ıssız ve boştu; arabacının o denli ısrarla “Burada” dediği ana karargâhtan iz bile görünmüyordu. Birden sık çalılıklardan çıkan genç ve düzgün vücutlu, yeşilimsi askeri kıyafetli subay bizi Almanca selamladı. Biz de nihayet anlaşılabileceğiz diye sevinçle, memnun şekilde mukabele ettik.

“Yüzbaşı, biz ana karargâha gitmek istiyoruz.”

“Karargâh burada.”

“Nerede?”

“Burada” ve subay eliyle genişçe bir daire çiziyor.

“Ya Liman Paşa?”

“O da burada.”

“Nerede?”

“Burada.”

Hakikaten bir şey görünmüyor ve duyulmuyordu. Boş, çıplak bir ova ve çam ormanı uğulduyordu etrafımızda.

Subay, şaşkınlığımız karşısında tebessüm ediyor.

“Gelin!”

1 Utro, 5 Eylül 1915, Sayı 1657.

2 Metnin aslında bu kelime “Burda” şeklinde Türkçe olarak geçiyor; Bulgar okurun bildiği bir kelime olduğundan Bulgarca açıklaması yapılmıyor.

Peşinden yürüyoruz ve birden, sanki bir büyücü kadın ormana mucizevi değneğiyle dokunuyor: Ağaçlar kenara çekiliyor ve gözlerimizin önünde dar bir bahçe patikası açılıyor. Birkaç basamak aşağıya iniyoruz ve işte, yaşlı bir gölgeli çam altında maharetle yapılan geniş bir toprak teras üzerindeyiz. Köşede bir zakkum pembe çiçekleriyle güneşe doğru gülüm-süyor ve havayı tatlı ve ağır bir rayihayla dolduruyordu. Birkaç rahat bahçe koltuğu ve uzun ve beyaz bir ahşap masa, bunun üzerinde birkaç Almanca illüstrasyon ve bir roman. Ufak taşlarla döşenmiş bir patika aşağıya iniyor ve ormanda kayboluyordu. Yeşil çamlar arasında küçük bir köprü görü-nüyor; kurumuş bir dere üzerine atılan ve çam budaklarından yapılan bir kameriye serin gölgesiyle bizi davet ediyordu.

Rüya mı, yoksa burası hakikaten mi ana karargâh?

Yazlık bir şatonun parkında bulunuyordum sanki. İşte şimdi genç kız gülüşmeleri duyulacak, güzel bir markiz şezlonga oturacak ve masadan İngilizce romanını alacaktı.

Romantizm, muharebe cephesinin birkaç kilometre arkasında!

Genç kızlar ve alımlı markizler yerine, sanki yeraltından birkaç subay çıkıyor ve çeşitli yönlerden sesler duyuluyor:

“Hacı!”

“Ali!”

“Su getir. Çabuk!”³

Askerler koşuşuyor, biraz hareketlenme oluyor.

Sabah devriyesinden dönen karargâh subayları öğle yemeğine otur-madan giysilerini değiştirmek ve yüzlerini ve giysilerini sarı pudra gibi örtlen tozdan temizlenmek istiyordu.

Az sonra hepimiz, kendimize çeki düzen vermiş vaziyette gölgeli kameriyede masaya oturuyoruz. Genç, güneşten yanmış çehrelerden sıhhat ve hayat fışkırıyor; neşeyle gülüşüyorlar. Şakalar, kıvrak ve coşkun nehir gibi dökülüyor. Beyaz ceketin üzerinde göğüste Alman demir haçı göze çarpıyor. Bu güzel yerin yaz misafirleri öğle yemeği yiyorlar.

3 Metnin aslında bu ifade Türkçe olarak geçiyor; Bulgar okurun bildiği bir ifade olduğundan Bulgarca açıklaması yapılmıyor.

Hacı, mutfaktan aç mideler için lezzetli yemekleri ağır ağır getiriyor. Alman şövalyeleri Gelibolu Yarımadası yiyeceklerinden pek o kadar hoşlanmıyorlar; ama mahzenden getirilen altınsı birada biraz teselli buluyorlar. Aslında pek de umutsuz görünmüyorlar.

Kahve, daha gölgeli başka bir kameriye servisi edilmiş; buradan dar vadilere ve çam ağaçlarıyla kaplı yükseltilere geniş bir manzara açılıyor. Sohbetimiz kahkahalar, şakalar ve Berlin'in salon ve sokaklarından hatıralarla canlı akıyor.

Göğsünde demir haçlı genç bir teğmen fıkralar anlatıyor.

Gene sanki bir İngiliz parkında olduğum hissine kapılıyorum; yeşil tepeler arasında şatonun beyaz ve yüksek kulelerini beyhude arıyorum. Aniden boğuk bir patlama sesi. Bir, iki, üç. Dökme demir gövdelerin ürper-tici çılgılığı.

Toplar.

Ne şato var, ne de İngiliz parkı! Hiçbir zaman alımlı ve hülyalı bir markiz bu gölgeli, gizli patikalarda yürümeyecek. Bu, Beşinci Türk Ordusu'nun, muharebe cephesinden birkaç kilometre gerideki ana karargâhı.

Top atışları keyfimizi bozuyor ve neşeli subaylara görevlerini hatırlatıyor.

Yavaştan hepsi ayrılıyor.

Dar patikalarda, terastan terasa, tepeden tepeye, konik çadırlar ve birkaç tahtadan inşa edilen barakaların etrafında dolaşıyorum. Daktilo, telgraf anahtarı veya telefon zili eşit aralıklı tıkırtısı bu mekânların karargâh kançılıyaları olduğunu gösteriyor.

Bu tepelerin yanından yüz kere geçebilir ve hiçbir zaman ana karargâhın burada olduğu, bin sekiz yüz kişinin yaşlı devasa çamların koruyucu dalları altında burada yaşadığı aklımın ucundan geçmezdi. Her şey o denli ustaca gizlenmiş ki çadırlar ancak önlerinde durduğunuzda belli oluyor.

Hiçbir gergin, hummalı hareket yok. Hiçbir yaver gelişi ve gidişi yok. Telgraf ve telefon telleri görevlerini sessiz sessiz yerine getiriyor.

Düşman tayyareleri boşuna ana karargâhın merkezini bulmaya çalışıyor. Her gün belirli bir saatte etraf dolaşılıyor ve düzenli olarak bir yük-

seltiye yerleştirilen küçük top tarafından karşılanan birkaç bomba atılıyor. Atışları kuru ve alay edici bir kahkahaya benziyor.

Akşam.

Çadırımın önünde oturuyor, dolunayın yaşlı çamların yüksek tepelerinden nasıl yavaşça tırmandığına bakıyor ve kuru dalların arasından rüzgârın uğultusunu dinliyorum.

Meslektaşlarım kendi çadırları önünde ateş yakarak çay kaynatıyor. Bütün gün dolaştıktan sonra konserve, bisküvi ve çikolatalar şimdiye kadar bilinmeyen bir lezzete bürünüyor.

Biraz sonra sükûnet çökünce çadırıma çekiliyorum. Birinci gece, kapıyı kilitleyemediğimden dolayı biraz huzursuzdum, ama sonra alıştım ve ne rüzgârın kırdığı dalların çıtırtısı, ne de yakındaki tabyalardan gelen top atışları ve mitralyözlerin gürültüsü beni rahatsız etti.

Hatta yaverim bile var; Ali adında, zayıf, koyu tenli bir Arap. Tanyeri ağırarı ağarmaz çadırımın önünde oturup talimat bekliyor. Mimikler, işte bizim dilimiz. Ali bu dili iyi anlıyor ve hızlı ve çevik şekilde su getiriyor, giysileri ve ayakkabıları temizliyor, yazlık evimin ilkel mobilyalarını düzenliyor. At binilmesi gerektiğinde, atımdan indirmek için dönüşümü dikkatle bekliyor. Her zaman öğleyn veya akşamleyn, yemeğin hazır olduğunu bildirmek için beni bütün kampta arıyor. İyi kalpli ve zavalhı Ali! Kim bilir ne denli özlüyordu Arap çöllerini.

Günler anlamadan akıp geçiyor. Ne top atışları, ne de savaş alanına yapılan ziyaretler neşeli şaka ve sohbetlere engel oluyor. Sanki ana karar-gâhta, muharebe cephesinin birkaç kilometre arkasında değil, ama yazlık evimizdeyiz.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP¹

Cepheye Doğru. Liman Von Sanders Paşa'nın Huzurunda, Türk Erkânıharbi, Operasyonların Yöneticisiyle Bir Sohbet

Gelibolu Yarımadası, Ağustos.

Liman von Sanders Paşa bizi küçük evinin önündeki gölgeli çam ağacının altında kabul ediyor. O belki de ana karargâhta en zor bulabileceğiniz tek kişi. Sabah saat altıda artık otomobili gürleyip ve tabyalara doğru uçuyor. Öğleyin dönüyor ve sonra, akşam geç saatte, hatta geceleyin dönüyor. Bizzat kendisi her şeyi kontrol ediyor, inceliyor ve talimat veriyor. Gelibolu Yarımadası'nı savunma, İstanbul'u savunma gibi çok karmaşık ve sorumlu davanın bütün iplerini bizzat kendi elinde tutuyor. Türkler değerini biliyor ve ona hürmet ediyor; doğrudan emri altındakiler ise onun hakkında birer oğul sevgisiyle konuşuyor. Hakikaten bana da önümüzde duran bu 64 yaşındaki ihtiyarın sevebileceği ve emirlerinin de memnuniyetle icra edilebileceği gibi geldi.

Hiçbir zaman yaşına inanmazdım –o denli çevik, hayat ve enerji dolu bir asker. Sert çehresindeki mavi gözlerinde oynayan tebessüm hoş bir sürpriz. Bu sürpriz cesaret veriyor ve heyecanlandırıyor. Liman von Sanders Paşa'nın daha bütünlüklü bir tasvirini vermem imkânsız. Bu ilk ve aslında son (çünkü sonra onu sadece uzaktan gördüm) görüşmeden hafızamda sadece şunlar kaldı: Orta boydan ziyade uzun, kalın olmaktan ziyade zayıf ve tipik Alman yüzünde oynayan sevimli ve kibar bir tebessüm.

Hakikaten Gelibolu'da Türk ana karargâhındaydık, ancak bu henüz cepheye olduğumuz anlamına gelmiyordu. Bu, Liman Paşa'nın lütfuna ve bizden birkaç kilometre mesafede gelişen olaylara bağlıydı. İzin alacağımız hususunda tereddüdümüz yoktu, ancak biraz sonra otomobil gürleyip Liman Paşa'nın yaveri mareşalin şimdi bizi kabul edeceğini söylediğinde biraz heyecanlıydım.

“Merhaba, baylar, ana karargâha hoş geldiniz!” –Liman von Sanders'in sert emirler vermeye alışmış sesi dostane ve davetkâr çıkıyordu.

¹ *Utro*, 6 Eylül 1915, Sayı 1658.

Sonra da bana dönerek:

“İlk defa burada bir bayan görüyorum. Siz de mi siperleri gezeceksiniz?”

“Evet, ekselansları.”

“Korkmuyor musunuz?”

Hep aynı soru, oysa günümüzün modern muharebesi onu gözlemleyenler için o denli korkunç değil. O, sadece siperlerde duran ve taarruza gidenler için tehlike arz ediyor.

Birkaç dakikalığına koyu bir sohbete daldık. Her yönüyle Mareşal von Sanders durumdan memnun ve gelecekte de umutlu görünüyor. Çanakkale Boğazi’nin durumuyla ilgili dolaysız sorumuza, kısaca cevap veriyor:

“Mükemmel. İngilizler bir adım ilerlemek için boşuna uğraşıyor, yakın zamanda geri dönmek zorunda kalacaklar. Üç aydır hep aynı pozisyonlarda duruyorlar ve eğer şimdiye kadar onları oradan söküp atmadıysak, bu, bize bağlı olmayan hususlardan ve gereksiz yere kahraman askerimizin hayatını tehlikeye atmak istemediğimizden kaynaklanıyor. Ancak bulundukları yerde neredeyse tehlikesiz ve tamamen güçsüzler. Kendiniz de göreceksiniz, baylar.”

Mareşal dinlenmek üzere küçük evine çekildi, biz ise yaverle cepheye yapılacak bir dizi “dolaşma”nın programını düzenlemeye kaldık. İlk başta, Miralay Mustafa Kemal Bey’in ana komutası altında olan Büyük Anafarta[lar] grubuna kadar gidiş. Tam da oradan şimdi ısrarlı top atışları ve mitralyözlerin kızgın bir köpeğin hırlamasını andıran kuru patlamaları duyuluyor. Bu bombardıman artık bir saattir devam ediyor. Kim bilir belki şimdi İngilizler taarruz ediyordur.

“Birkaç hafta önce, eski takvime göre 7 Ağustos’ta, beş yeni tümen çıkaran İngilizler o zamandan beri bir dizi umutsuz taarruza kalkışıyor, ama hep başarısız. Sonbahar yağmurları başlamadan önce, hepsi Türk’ün elinde olan bazı yükseltilere yerleşmek istiyorlar” diye anlatıyor bize Liman Paşa’nın yaveri, Binbaşı von Prige.

Liman Paşa’nın kurmayı ağırlıkla Almanlardan oluşuyor, ancak askeri eğitimini Almanya’da almış ve mükemmel Almanca konuşan Türk subaylar da var. Bunlar Alman şeflerle Almancaya vakıf olmayan Türk

subayları arasında aracı olarak kullanılıyor. Denilebilir ki teorik kısım Alman'ın elinde, pratik kısım, icra kısmı ise Türk'ün elinde. Burada her adımda Alman subayı aramaya kalkacak birisi çok yanılacak. Bunlar çok az, hatta bazılarının düşündüğünden de az. Ana karargâhta sayılarının onu geçtiğini sanmam. İstanbul'da, Başkumandanlık Vekaletinde de seyrek rastlanıyor. Bunlar daha çok üst düzey kurmay subaylar veya bazı silah türü uzmanları. Muharebe başladığında bazıları zaten Türkiye'de, Türk ordusunda eğitmen olarak görev yapıyordu ki Liman von Sanders ve von der Goltz da böyleydi. Başkaları buraya gönüllü olarak geldi, bunlar serbest şekilde diledikleri zaman Almanya'ya dönebilir.

Türkiye'ye giden her Alman derhal terfi ettiriliyor ve maaşına özel bir ek alıyor; maaş, müstemlekelerde alınan maaşlar gibi, Almanya'da aynı kadro ve rütbe için verilenden yüksek. Karargâhın dışında topçuda ve öncü birliklerde birkaç Alman subayı var, bunlarda hatta Alman askerler bile var. Piyadede hiç Alman yok, ama buna karşılık hava ve deniz filosunda Almanlar ilk sırayı tutuyor. Hastanelerde görev yapıyorlar. Bunların hepsi hep üst düzey subay olup Türk askeriyle doğrudan bir temas halinde değil. Dediğim gibi, icra kısmı tamamıyla Türklerin elinde, aktif taraf Türkler. Bu görevlerini de Türkler harikulade yerine getiriyor. Almanlar Türk subayları, hele de Türk askeri hakkında sadece övgüyle konuşuyor. Subayların hepsi genç ateşli Jön Türkler ve hepsi yarı ilah olarak gördükleri Enver Paşa'ya tapıyor. Paşa, onların idolü.

Alman ve Türk subayları arasındaki ilişkiler nasıl? Bu soruya tek kelimeyle cevap vereceğim: Mükemmel. Hepsi Alman ataşe von Leipziger'in ölümüyle ilgili söylentilere öfkeleniyor.

Eğer aralarında var olan dil, karakter ve gelenek farklılıkları göz önüne getirilirse, ana karargâhta Almanların ve Türklerin iki ayrı kamp oluşturmaları tamamen anlaşılır bir durum. Ayrılmış olarak onlar daha serbest ve daha memnun.

BEŞİNCİ MEKTUP¹

**Cephe Yolunda, Kocaçimen Siperlerinde, İngiliz Siperleri,
Beyhude Çabalar, Ölüm Vadisi**

Gelibolu, Ağustos.

“Yolunuz açık olsun! Dikkat edin herhangi bir düşman bombası ilişmesin size” diye vedalaşıyordu bizimle Liman Paşa’nın yaveri.

Gülüştük ve atları sürdük. Biraz sonra, ben, üç meslektaşım, “yaverim” ve iki askerden oluşan küçük grubumuz sabah güneşinin aydınlattığı sarı yoldan aşağıya doğru iniyordu. Önümüzde dar, birçok yol ve patikanın kestiği engebeli vadiler açılıyor, yukarıdan bakılınca bunlar sarı kurdelelere benziyordu. Şimdi vadiler daha boş ve ıssız, çünkü bu vakitte İngiliz tayyareleri, uzun nakliye katarları arayışı içinde vadiler üzerinde sabah dolaşmasını yapıyor. Sonra çeşitli tür arabalar tıkırdayacak, bazıları o denli tuhaf ki sanki eski eserler müzesinden çıkarılmış diyeceksiniz, arabacıların sesleri duyulacak ve yol sarı toz bulutuyla kaplanacak. Tozun bu kalın katmanı altında yol kenarındaki ağaç ve çalılıklar yeşil rengini kaybediyor ve sanki kurumuş gibi görünüyor. Bu yollar korkunç. On metre eninde ve ince sarı kum ve tozla dolu bir kurumuş dere yatağına benziyorlar.

Atlar 20 santim toza batıyor. Böyle bir yoldan sıcakta birkaç saatlik bir yolculuktan sonra, giysilerin temizlenmesi ve insanın da yıkanması gerekiyor. Ancak ne biri, ne de ötekisi sıkça yapılması mümkün olmadığı için insanlar tuhaf bir renge bürünüyor. Türk askeri, üzerinde yattığı topraktan zar zor ayırt ediliyor. Sanki savunduğu vatan toprağıyla birleşmiş. Yolda sıkça Türk askerlerine rastlıyoruz. Cepheye gidiyor veya cepheden dönüyorlar ya da ormanda, koruma altında, tayyareden fark edilmemeleleri için maharetle, uzun yeşil kameriyeler şeklinde yapılan ahırlarda saklı atlara bakıyorlar. Çok sıkça kuyu ve çeşmelere rastlıyoruz; bütün sürüler bunlardan su içiyor ve cepheye götürmek üzere askerler fiçılar dolduruyor. Türklerin sahip olduğu bir imtiyaz bu –çok suları, hem de iyi suları var, oysa İngilizler içme suyunu vapurlarla taşımak zorunda.

1 Utro, 9 Eylül 1915, Sayı 1661.

İki saattir oturuyoruz. Güneş yükseliyor ve çok sıcak olmaya başlıyor. Bir köyden geçiyoruz, adı Kumköy. Aslında bütün köylere bu adın verilmesi gerekiyor. Köyler neredeyse boş ve ıssız. Tayyarelerin vakti geçti ve yolda koca araba katarları belirmeye başlıyor. Bunların hepsi boş. Limana doğru iniyor ve gerekli şeylerle yüklü vaziyette daima geceleyin dönüyorlar. Benim çadırımdan her gece aşağıda bir yerde, herhangi bir duygulu arabacının tekdüze türküsü eşliğinde gıcırdadıklarını duyuyorum. Şimdi dik ve engebeli yolda ilerliyorlar. Atlarına çok dikkatle ve özenle bakan Türk arabacı, arabasına az özen gösteriyor.

Cepheye yaklaştığımız ölçüde, arazi o denli engebeli oluyor. Dağlar, kayalık bayır ve yer yer çam veya sık dikenli çalılıklarla kaplı. Bunların altı tamamen meskûn. Şurada fırın, orada cephan ve erzak depoları, daha ötede de kızıl aylı beyaz bir bayrak orada seyyar hastane bulunduğunu gösteriyor. Başka yerde, yakındaki bir bataryanın kampı. Oysa ilk bakışta orman terk edilmiş ve ıssız görünüyor. Her şey o denli maharetle kamufle edilmiş.

Yolculuğumuzun amacı, Sofya'daki Türk Legasyonunda askeri atışta olduğu zamandan Sofya sosyetesinin iyi tanıdığı Miralay Mustafa Kemal Bey'in ana komutasında bulunan Anafarta Grubu. Mustafa Kemal'i mesaisi içinde ve dışında sıkça görme imkânımız vardı, üstlerinin ona böyle değer verdiğine, astlarının da onu bu denli sevdiğine ve saydığına hiç şaşırmıyorum. Ancak onun hakkında daha sonra yazacağım.

Artık yakınlaşıyoruz. Kocaçimen Tepesi'nin yılankavi yolundan yavaş yavaş tırmanıyoruz. Yeni olan yol bir vadiden, kurumuş bir dere kenarından geçiyor. Burada her şey o denli yeşil ve o denli güzel ki eğer arsızca kulaklarımızda çınlayan ve gittikçe daha güçlenen ısrarlı top atışları olmasaydı, yolculuğumuzu hoş bir gezinti sayardım. Gittikçe daha sık, omuzları beyaz şeritli sıhhiyelere rastlıyoruz. Bacağından şarapnel parçasıyla hafif yaralı bir asker kumun üzerine kırmızı kan izleri bırakarak yakındaki pansuman noktasına doğru yavaş yavaş yürüyor. Bir vadinin üstündeki etekte mezar taşları beyazlaşıyor ve birkaç asker yeni mezarlar kazıyor. Gülmeyi ve konuşmayı kesiyoruz. Yakındaki muharebe hattının bu ön habercileri bunaltıcı bir izlenim yaratıyor. Konuşmadan sarp yoldan tırmanıyoruz, sadece atların toynakları boğuk sesle taş vuruyor ve top atışları daha sağır edici ve kuru

oluyor. Bataryalar yakınıımızda bir yerde. Şimdiye kadar yüksek tepeler yolu düşman atşından gizliyordu. Zirvede yol açık ve sadece bir kilometrelik bir uzunlukta o denli derin kazılmış ki at üzerindeki bir kişi bile kenardan görülemez. Yolun her iki tarafında birkaç yerde infilak sonucu büyük delikler açılmış ve şarapnel parçaları yağıyor.

“Daha çabuk, daha çabuk, baylar” diye davet ediyor bizi refakatçi subay ve birden emir veriyor: “Baylar, dötrnal!”

Yol artık açık ve herkes kolayca fark edilebilir. Atların boyunları üzerine hafifçe eğilmiş, rüzgâr gibi uçuyoruz; her atıştan sonra atlar huzursuz şekilde kişniyor ve kulakları dikkat kesiliyor. Birden bir gürültü, havada keskin bir uğultu ve az sonra bizden 20-25 metre mesafede sağır edici bir patlama duyuyoruz. Havan mermisi. Düşman bizi fark etti. Atlar deli gibi koşuyor. Meslektaşlarım ve subay bir dönemeçte kayboluyorlar, birkaç dakika sonra onlara yetiştiğimde o denli yorgun ve gergindim ki atın dizginlerini zor tutuyordum. Buradan sonra yaya yürünmesi gerekiyor. Suskunca yere oturmuş dinleniyoruz. Herkes biraz kanyak yudumluyor; bisküvi ve çikolata için kimsenin iştahı yok.

“Yürüyelim, baylar!”

Subay kalkıyor, biz de peşinden dar, kayalıkta derine kazılan yoldan ilerliyoruz. Böyle koridor yollar çeşitli yönlere, bir yerlerde saklı toplara götürüyor. Biz gözetleme noktasına doğru yöneliyoruz. İşte artık, çalılıklarla maskelenmiş bir balkandayız. Yakınıımızda bir yerde, bir yeraltında askerler, daha aşağıda bulunan mutfaklardan getirilen öğle yemeğini yiyor.

“Madam, halatınızı çıkarın, beyaz çok kolay fark ediliyor” diye rica ediyor subay.

Derhal dileğini yerine getiriyorum. Sonra da bana gösterilen yerde duruyor ve neredeyse çalılığın arasına toprağa yarı yatarak sahra dürbünüyle ileriye bakıyorum.

Gelibolu Yarımadası’nın neredeyse ortasında, Saros Körfezi ve Çanakale Boğazı arasında, sise batmış İmbros [İmroz, Gökçeada] Adası karşısında bulunuyoruz. Aşağıda, kendi piyade tabyalarında İngilizler bulunuyor. Dikkatle bakılınca siyah zikzak hatlar şeklinde siperler de görünüyor, tel engeller güneşte gümüş iplikler gibi parlıyor. Ateş, küçük bir yıldırım

gibi görünüyor, sonra da atışlardan gri duman yükseliyor Arburnu'nda. Havada uçan havan mermilerinin vızıldısını duyuyoruz, ardından da, kayalıkların tekrarladığı ve fırtınada gök gürültüsünü andıran boğuk patlamayı. Subayın deneyimli kulağı hangi atışın Türk, hangisinin düşman atışı olduğunu ayırt ediyor. Uzun, beyazımsı bir duman izi merminin yönünü gösteriyor. Tamamen aşağıda, denizin mavi yüzeyinde bir taraftan İngiliz, öte taraftan Türk gemileri fark ediliyor. Birkaç kruvazör, torpido, küçük gemi, nakliye vapuru ve hastane. Bunlar tam da Türk tabyaları karşısında rahatça, sanki Türk ateşini umursamadan duruyorlar. Gemilerin birinin üzerinde iplerde bir şey beyazlaşıyor, anlaşılan orada çamaşır asılı.

“Niye ateş etmiyorsunuz, sanki mahsus önünüzde duruyorlar?” diye soruyorum subaya.

“Almanya'dan Sırbistan üzerinden uzun menzilli toplar getirdiğimizde, bu da olacak” diye gülümsüyor subay. “Ama uzun menzilli toplar olmadan da, gördüğünüz gibi, gayet iyi götürüyoruz. Tabyalarımız harika. Üç ay boyunca İngilizler bir adım ilerleyemedi.”

Subay haklı. Saros Körfezi'nden Seddülbahir'e kadar dar kara parçası üzerine hâkim olan bütün yükseltiler Türklerin elinde. İngilizler boş ve çıplak, sadece yer yer ağaçla gölgeli bir ovada bulunuyor; biricik himayesi gemilerden atılan toplar. Türk'ün sahip olduğu çam ormanları gibi doğal örtülere sahip olmadıklarından yeraltlarında yaşamaya mecburlar. Stratejiden falan anlamam, askeri sanattan ise hiç çakmam, ancak çeşitli Türk tabyalarını gözden geçirdikten sonra, bunların ele geçirilemez ve hatta küçük güçlerle bile kolay savunulabilir oldukları hissine kapılıyorum. Müttefik filoların Çanakkale Boğazı'ndaki bütün taarruzu başarısız ve hedefsiz sayılabilir. Özellikle de şimdi, sonbahar yağmurları ve fırtınalar başlayınca, İngilizlerin yerleştiği yer bir bataklıkla dönüşecek, bu husus da piyadenin operasyonlarını zorlaştıracak. Fırtınaların ise gemilerin kıyıya bu kadar yakın bulunmalarına izin vereceğini hiç sanmıyorum. İşte bundan dolayı İngilizler bu kadar canhıraş biçimde Türkleri bulunduğu yükseltilerden püskürtmek istiyor. Başaracaklarından çok şüphe ediyorum. İstanbul rahat olabilir.

“Niye hep İngilizler diyorsunuz da, Fransızları anmıyorsunuz?” diye soruyorum subaya.

“Çünkü şu anda karşımızda neredeyse sadece İngilizler var, Fransızlar neredeyse yok gibi, zenci hiç yok. 7 Ağustos’ta çıkarma yapan son beş tümen saf İngiliz cinsi” diye cevap veriyor şakayla.

Gene uzaklara bakıyorum. Toplar susuyor ve güneş denizin üzerine alçalmaya başlıyor. Hiç anlamadan saatler geçti. Ne ses, ne sıcaklık hissettim.

“Orada, siste koyu bir hat görüyor musunuz?” diye soruyor bana subay, kuzeybatıyı işaret ederek. “Orası, Bulgar kıyısı.”

Günümüzde o denli uzağa erişiyor insanoğlunun gözü, ama kendisine doğru gelen ölümü göremiyor. Özellikle de şimdi, bayır ve vadiler ardında saklı düşmanın havan mermilerini gönderebildiği modern muharebede.

“İngilizler akşama taarruza hazırlanıyor” diye kesiyor düşünce-lerimi subay. “Eğer taarruzu görmek istiyorsanız, daha şimdiden Küçük Anafarta tabyasına gitmeniz gerekiyor.” Muharebe hattına fıçılarla su nakleden arabalara ve akşam yemeği taşıyan askerlere rastlıyoruz. Cephedeki askerler günde iki kere düzenli olarak sıcak yemek ve taze ekmek alıyorlar. Ekmeği tattım. Lezzetli ve çok da kara değil. Kısaca, asker çok iyi besleniyor ve hiçbir eksiği yok. Keza iyi giyinik ve sıhhatli, yanmış çehresiyle sevindirici bir izlenim yaratıyor. Askerlerin görüntüsü dokunaklı –yer yer taşların üzerine diz çökmüş ve Allah’a dua ediyorlar.

**Mustafa Kemal Bey'in Yanında, Çatışmanın Zirvesinde,
Miralay İşbaşında, Ay Işığı Altında Akşam Yemeği, Hatıralar,
Savaş Alanında, Gece Taarruzu, Ölümün Tırpanı**

Gelibolu, Ağustos.

Mustafa Kemal Bey'in karargâhına vardığımızda artık dağlar arası-na mor akşam gölgeleri uzanmıştı. Ötelerde güneş halen suların üzerinde parlıyordu ve son ışınları, başlamak üzere olan yeni İngiliz taarruzunu izliyordu.² Subayın bahsettiği taarruzu şimdi yeniden başlayan top atışları ve mitrallyöz takırtısı haber veriyordu.

Kemal Bey bizi yeni yeni tamamlanan ve iki küçük oda ve geniş bir toprak terastan oluşan küçük evinde kabul ediyor. Yüksekçe inşa edilen küçük ev dağa yaslanmış ve üstten iyi maskelenmiş. Aşağıdan gelen güzel bir bahçe yolu eve uzanıyor. İçerisi de, böyle şartlarda, neredeyse tamamen muharebe hattında, mümkün olan bütün konforla düzenlenmiş. Gelibolu Savaşı aslında bir pozisyon savaşı. Kampların hep aynı yerde durması haşın asker hayatını daha tahammül edilir ve hoş kılabiliyor. Kemal Bey'in küçük evine "saray yavrusu" denilebilir.

"İngilizler tam da şu anda tabyalarımıza karşı taarruza geçti" diyor Kemal Bey, bizi kırmızı minderli bir sedirle döşenmiş "salon"a geçmeye davet ederek.

Kendisine engel olmak istemediğimizden terasın uzak bir köşesine oturuyoruz. Aynı zamanda çalışma odası da olan salonda, üzerinde telefon duran küçük bir masa yanında genç bir teğmen oturuyor ve gelişen çatışmadan raporlar alıyor, başka biri de hemen bunu not ediyor. Başka bir yuvarlak masa etrafında bir lambanın ışığında kurmayından birkaç subayla Mustafa Kemal Bey büyük bir harita üzerine eğilmiş, raporlar doğrultusunda kömürle

1 Utro, 10 Eylül 1915, Sayı 1662.

2 Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın hatıratına göre bu ziyaret 8 Ağustos 1331'de (21 Ağustos 1915) gerçekleşiyor. Anılan tarih için düşünülen notta, "Muharebe, Karargâh'tan telefonla idare edildi. (...) Akşam, Polonya gazeteleri muhabirlerinden bir madam geldi ve bizde yemek yedi. Gece arabayla iade edildi. Avrupa kadını bir maksat ve gaye için harp meydanını geziyor." (Atatürk'le İkibuçuk Yıl: Orgeneral Çalışlar'ın Anıları, YKY, 1993, s. 53) diye belirtiliyor.

çeşitli hatları işaret ediyor. Ara sıra kısa emirler veriyor veya yaverini gönderiyor. "Top bilmem nereye nakledilsin!" "Şu ve şu tümen bilmem hangi tabyaya gitsin!" "Süvari taarruza geçsin!" Subaylar geliyor ve kayboluyor; biraz sonra yerine getirilen emir hakkında telgrafla bilgi veriliyor.

Pür dikkat kesilmiş, dinliyorum. Modern komuta böyle mi oluyor? Bir kişi uzaktan telgraf vasıtasıyla her şeyi, maharetli bir satranç oyuncusu gibi yönetiyor. Bazen telefon zili birkaç dakikalığına susuyor ve Kemal Bey yanımıza geliyor. Uzun, düzgün vücutlu ve 35-40 yaşlarında; neşeli ve memnun. Önceden haberdar olduğu ve hazırlandığı düşman taarruzunun püskürtülmesi başarıyla devam ediyor. Kurmay hekimi, püskürtme planının dahiyane şekilde çizilmiş olduğunu söylüyor. Hakikaten de böyle olduğu anlaşılıyor, mademki İngiliz dört saatir takviye güçleriyle saldırıyor ve yeni iki buçuk tümen daha atıyor 20 kilometrelik bir cepheye. (Gelibolu Yarımadası'nın bütün muharebe hattı 50 kilometre civarında.) Büyük kruvazör ve vapurların bataryaları da taarruza destek veriyor ve bütün bunlar boşuna. Türkler, öfkeli deniz dalgalarının parçalandığı bir kayalık gibi duruyor. Biraz sonra karşı taarruza geçilecek.

Kemal Bey'den ileri giderek çatışmayı görmemize izin vermesini rica ediyoruz.

"Daha epeyce zamanınız var, bu öyle yakında bitmeyecek" diye tebessüm ediyor sabırsızlığımız karşısında. "Şimdi beraber akşam yemeği yiyeceğiz ve sonra sizleri bırakacağım."

Gene çalışma odasına dönüyor, raporlar dinliyor, çiziyor, emirler veriyor, bizimle bir dakika önce konuşurken olduğu gibi hep öyle serbest ve rahat.

Biraz sonra gene geliyor:

"Harika, şahane! Siz bana şans getirdiniz, hanımefendi; her şey bitmeden ve İngilizleri denize dökmekten buradan gitmenize izin yok!"

Hepimiz gülüşüyoruz.

Mustafa Kemal Bey daha bir hafta önce tümen komutanıydı. Bugün, yetenek ve parlak başarılarından dolayı bütün Anafarta savunma grubunun komutanı tayin edildi, aslında bu neredeyse bütün bir ordu demek. Anıburnu yakınlarında, ilk, dahiyane ve riskli taarruzunun anısına, adı verilen bir tepe

var –Kemal Tepe. Savaşın başındaymış. Bir taarruz için kendisi inisiyatif alarak vadi ve bayırlardan bir kestirme yol açmak için çamları keserek Kocaçimen'e doğru hareket etmiş. Bu yerlerde henüz yollar yokmuş, oysa o acele ediyormuş, çünkü İngilizlerin tam da bu yükseltiyi almak istediğini biliyormuş. Emrinde bir piyade alay ve bir batarya varmış. Kurmayıyla beraber ayrılmış ve ileriye yürümüş. Öndeki hattın dönen askerlere rastladıklarında artık epeyce uzaktaymışlar. Durdurulan ve tabyalarını niye terk ettikleri sorulan askerler İngilizlerin artık 100 metreye kadar yaklaştığını, kendilerinin de mermileri kalmadığını söylemiş. "Merminiz yoksa süngünüz var!" demiş Kemal Bey öfkeyle. Askerler ileri yürümüş ve yaklaşan İngilizlere karşı süngülerle taarruza geçmişler; İngiliz de bunun bütün bir tümenin taarruzu olduğunu zannetmiş. Durum fevkalade kritikmiş, ama tam zamanında öteki alaylar ve bataryalar intikal etmiş. Çatışma iki gün sürmüş ve 15 bin ölüsü olan İngilizlerin denize doğru çekilmesi gerekmiş. Kemal Bey bu çatışmadan madalya ve yarayla çıkmış –bir şarapnel parçası ona yandan isabet etmiş ve sadece saatinden dolayı yara tehlikeli hale gelmemiş. Bu saati Kemal Bey, Liman von Sanders Paşa'ya hatıra olarak vermiş.

Askerler masayı terasa hazırladılar ve biraz sonra hepimiz orada oturuyorduk. Yorucu yolculuk iştahımızı kabartıyordu. Ancak yemeklerin bize bu denli lezzetli gelmesinin nedeni sadece bu değildi. Herhalde Kemal Bey, bizi daha iyi misafir edebilmek uğruna aşçısına özel bir talimat vermişti. Akşam yemeği sırasında telefon zili nadiren rahatsız ediyordu bizi, bu da kısa süreliğine bize savaş alanından uzaklaşma imkânı veriyordu. Kemal Bey Sofya'da geçirdiği günleri hatırlıyor.³ Sadece güzel hatıraları var ve bunları keyifle anlatıyor. Özellikle de [Sultana] Raço Petrova'nın⁴ evinde geçirilen hoş zamanları. Her şeyi, zamanı ve ortamı unutarak hatıralarını anlatıyor, tanıdık kişileri soruyor, ben de ona anlatıyor, anlatıyorum... Önümüzde, gizemli bir uykuya dalmış vadiler ve bayırlar uzanıyor, dolunay ise mavimsi gümüşümsü ışığını döküyor. İnanılır gibi değil, sanki savaş alanında değiliz, sanki bu bayırın arkasında öldürücü ateş binlerce genç bedeni tırpandan geçirmiyor, sanki yakınımızda kimse can vermiyor.

3 Erkânıharp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey Sofya Ataşemiliterliği görevine 27 Ekim 1913'te tayin ediliyor ve bu görevde 2 Şubat 1915'e kadar kalıyor.

4 Sultana Raço Petrova (1869-1946), Bulgar siyaset adamı ve asker Raço Petrov'un (1861-1942) eşi; Sofya'daki evinde verdiği davet ve balolara dönemin siyasi, diplomatik, sivil ve askeri eliti katılıyor.

Kemal Bey neşeli ve canlı anlatıyor, subaylar dinliyor ve ara sıra telefon herkesi göreve çağırıyor. Çatışma harika devam ediyor, zirve noktasına ulaşıyor. Nihayet bizim de kalkmamız gerekiyor. Bir saat sonra artık bayırın öteki tarafından iniyorduk. Gecenin karanlığında top çatışması çok daha gerçeküstü, içinde şeytani ve insanüstü bir şey barındırıyor. Mermiler her iki taraftan uçuşuyor. Gökyüzünün koyu fonunda ateş, şimşek hışımla uçan kuyruklu yıldız gibi görünüyor ve birden, alev yağmuruyla yeryüzüne dökülen milyonlarca yıldız ayrılıyor. Yere yaklaştığında, sanki daha iyi yer, daha çok kurban arayan bu ateş parçalarının sürati azalıyor. Aşağıda ise bu titrek ateş sütununun eteğinde, kan birikintileri ve kendi arkadaşlarının cesetleri üzerinden ilerleyen insan kümeleri siyahlaşıyor. Piyadenin ateş açtığı yerde yatay çubuklar görünüyor, kor kırmızısı bir şebeke gibi. Birden boğuk bir patlama duyuyoruz, mitralyözler kanlı tırpana başlıyor. Ateş bir yüzeyle birleşen ateş çubuklar sönmeye başlıyor ve yavaştan mitralyözler de susuyor, toplar da. Türkler, İngilizlerin ön siperlerini ele geçirdi. Ağır, dehşet verici bir sessizlik ortama hâkim oluyor; bu sessizlikte orada aşağıda göğüs göğse süngü çatışması yürütüldüğünü hissediyoruz. Aşağıda artık insan insana karşı değil, ama mahlûk mahlûka karşı çatışıyor. Bu grotesk görüntü karşısında taşlaşmış gibi durakalıyorum.

Bitti. Türkler galip geldi, İngilizler çekildi. Vadiden boğuk, sancılı inlemeler ve ağır kan ve barut kokusu yükseliyor. Ne uğruna bütün bunlar? Yakında duran bir topa dayanmak istiyorum, ama top o denli sıcak ki, elimi yakıyor. Yavaştan sıhhi personel ıssızlaşan ve kana bulanana vadiye iniyor. Bir asker bana bir resim ve kan lekeli bir mektup uzatıyor. Vurulmuş bir İngiliz subayın cebinde bulmuş. Beyazımsı ay ışığında genç, ama çok genç bir çehre hayata gülümsüyor ve iri gözler merakla bakıyor. Vurulmuş teğmenin ruhunu görüyorum gibime geliyor. Mektup, “Cancığer oğlum...” diye başlıyor. Karargâha dönerken genç İngilizin çehresi hep önümde duruyor ve irice gözleri sanki “Niçin insanlar arasında nefret var?” diye soruyor.

Belki de Londra’nın banliyölerinden birinde, küçük bir evde yaşlı anacığı onu bekliyor ve sağ salim dönmesi için Tanrı’ya yakarıyor.

YEDİNCİ MEKTUP¹

Gelibolu Yarımadası'nın Günümüz Sakinleri, Almanlar, Fransızlar, İngilizler, Türkler, Afrikalılar, Hintliler, Cezayirliiler, Tunuslular ve Rumlar

Gelibolu Yarımadası, Ağustos.

Günümüzde Gelibolu Yarımadası'nın nüfusunu Türkler, İngilizler, Fransızlar ve Almanlar oluşturuyor. Burada, kim bilir nereden, ırak çöllerin ve Ganj²'in³ yeşil kıyılarından getirilenler de var; uğuruna kanlarını döktükleri dava bunlara yabancı. Ne ki bu sonuncular bugün artık neredeyse yok. Zencilerin Gelibolu muharebe sahasına getirilmesi müttefiklerine çok az fayda sağladı ve sadece Türkün İngilize nefretini arttırdı.

“İngilizler öyle bir halk ki medeniyet adına yaptığı işler medeniyeti tekzip ediyor” diyordu bana bir üst düzey Türk subayı. “İngilizler haysiyetsiz ve bencil. Hilebaz ve sapkın Albion³ kendi çıkarı için bütün dünyayı kanlı bir rekabete sürüklüyor, kendi parmağını taşın altına sokmadan. İnsanın seve seve anavatanı için ölebileceğini anlıyorum, ama sözgelimi Senegalli veya Hindistanlı ve Afrikalı zenciler için İngiltere'nin çıkarlarının ne önemi olabilir? O İngiltere bunları hayvan gibi mezbahaya kesime gönderiyor; biz Türklere karşı savaşmaya zorluyor ki biz her halükârda İslamdan dolayı onlara daha yakınız. İngiltere, kendi gücünü kenarda tutma yoluyla sadece düşmanına karşı değil, ama tebaası ve müttefiklerine karşı da vicdansızca davranıyor. Fransa da keza kendi kolonilerinden asker alıyor, ama bunu gerçek ihtiyaçtan dolayı yapıyor, çünkü yeterince insanı yok. Ama bu durumda da Fransa İngiltere'ye bakınca yüz misli daha çok verdi. Fransa, uğursuzca bağlandığı Rus siyasetinin kurbanı. Biz onlara acıyoruz, ama İngilizlerden nefret ediyoruz.”

Şimdi subayın bu sözleri gerekçesini kaybetti, çünkü artık Gelibolu Yarımadası'nda hiçbir müstemleke askeri kalmadı, Fransız da az. Savaşın bu cephedeki bütün ağırlığını İngilizler kendi sırtlarına aldı. Neredeyse her tab-

1 Utro, 11 Eylül 1915, Sayı 1663.

2 Ganj – Hindistan'ın kuzeyinde ve Bangladeş'te bir nehir.

3 Britanya Adası'nın en eski adı.

yada Türk komutanlar, karşılarında saf İngiliz askerinin olduğunu temin ediyorlar. Fransızlar sadece Seddülbahir civarında var. Bu gerçeği en iyi şekilde alınan esirler kanıtıyor. Gelibolu Yarımadası'nda geçirdiğim iki hafta boyunca, birkaç defa esir nakli gördüm. Bir seferinde 114 kişiydiler, ikincisinde 43, üçüncüsünde 17 ve bütün bunlar arasında sadece bir Fransız subay vardı.

Bir gün öğleden sonra ana karargâhın yanındaki esir kampına gittim. Bir yükselti altına, çatısı çam ağaçlarından geniş bir platform kazılmış. İçeride birkaç tutam saman üzerinde, sayıları 15 olan İngilizler yatıyordu. Bazıları dik tuttukları dizlerine başlarını dayamış, derinden düşünceli oturuyor; başkaları uyuyor, birileri de giysilerini tamir ediyordu. Çok iyi giyinmişlerdi. Üniformalarının rengi ve kesimi artık bütün ordularda neredeyse hep aynı. İngilizlerinki koyu kum rengi, pantolonlar dize kadar kısa. Bazılarının bacakları, dizden ayakkabısına kadar tamamen çıplak. Her ne kadar pratik olmasa da, kıyafetin en özgün parçasını kasket şapkalar oluşturuyor. Bunlar kıyafetin kumaşından olup uzun ve ön ve arkalarında geniş, yamuk şekilli gölgelikleri var. Bu şekilde yüz ve ense güneşten korunuyor. Türk kalpakları bu imtiyazı sunmuyor.

Bütün esirler genç, çok genç delikanlılar, hiçbiri 24 yaşın üzerinde değil, hatta 18-19 yaşını geçmeyenler de var. İşte, biraz kenarda, bir çadırdaki iki İngiliz subayı –bir teğmen ve bir asteğmen. Biri 19'unda, öteki 20'sinde. Solgun benizlerine derin bir yorgunluk ve kayıtsızlık ifadesi çökmüş. Onlarla konuşmaya ve sigara dağıtmaya başlıyorum. Savaş alanında sigara en kıymetli hediye. Sorularıma alışılagelmiş cevaplar alıyorum: Hepsi artık savaşmayacaklarından dolayı çok memnun, Türkler onlara çok iyi bakıyor, misafir muamelesi yapıyor. Savaş alanında karşılaştıkları o nefretten iz bile yok. Türkler esirlerle öğle ve akşam yemeklerini, ekmeklerin ve tütünlüklerini paylaşıyorlar. Günde iki kere çay veriyorlar. Biraz sonra açılıyor ve daha konuşkan oluyorlar.

“Orduya niye girdiniz?” diye soruyorum birine.

“Memurdum ve ailemi kıt kanaat geçindirebiliyordum; orduda yüksek maaş alıyorum.”

“Ben ise Manchester'de eldiven yapıyordum” diye söze karışıyor öteki.

“Bu yetmiyor muydu?”

“Bunun için beş parmak gerekiyor” ve o dört parmaklı sağ elini gösteriyor bana.

“Ya siz, teğmen?” diye dönüyorum 20 yaşındaki subaya.

“Ben, bunun vatani bir borç olduğunu düşünüyorum” diye cevaplıyor o hüzünlü.

Hepsi tek ağızdan mütteliklerin durumunun çok zor olduğunu iddia ediyor, erzak meseleleri çok sıkıntılıymış, özellikle de adalardan vapurlarla taşınan içme suyu yokluğundan mustaripler. İngiltere’de İstanbul’a kadar ücretsiz bir gezi yapacakları ve en geç bir ay içinde evlerine dönecekleri teminatıyla kandırılmışlar. Esir düşmemeleri için, Türklerin esirlere işken-ce ettikleri, kulak, burun ve dillerini kestikleri ve öldürdükleri anlatılmış.

Bunlardan biri son dönemde çıkarma yapan birlikler arasındaki memnuniyetsizliği ve rahatsızlığı anlatıyor. Çanakkale’deki bu amaçsız operasyonu ısrarla yürüttüğü ve olayların gerçek yüzüyle ilgili kamuoyunda sahte algı yarattığı için sert şekilde İngiliz hükümetini tenkit ediyor. Alman zaferlerini, Lvov, Lublin ve Varşova’nın ele geçirilmesini ancak şimdi bizden öğreniyorlar.

Genç teğmen askere susması ve sırları anlatmaması için canhıraş işaretler yapıyor, ama o sanki görmüyor ve devam ediyor:

“Subaylarımız da evlere şenlik, çünkü her zaman taarruz sırasında sanki yerin altına giriyorlar.”

Almanları önceki mektuplarımda birinde yazdım. Burada sadece, her ne kadar son iki yılda Türk ordusu, özellikle üst düzey kurmay takımı kökten ıslah edilse de, Çanakkale savunmasının dâhiyane organizasyonunun Alman katkısı olduğuna dikkat çekeceğim. Birileri, Balkan Savaşında da Türklerin Alman subay eğitmenleri bulunduğunu söyleyebilir. Edirne’de sayıları 60’tı ve burası Almanların teslim olduğu tek yerdi. Niye Türkler o zaman kazanmadı? Bu soruya ben cevap veremem, çünkü o zamanki şartları bilmiyorum. Bugün gördüğüm, Almanların benzersiz bir gayretle çalışmaları ve Almanlarla Türk kurmayı arasındaki tam dayanışma. Her yerde genç ve enerjik insanlar görüyorsunuz ve bunları heyecanlandıran yegâne şey galip gelmek ve Osmanlının kudretini parlatmak. Belki burada

bir dönüşüm yaşanmış olmalı, çünkü asker hep aynı asker –Lozengrad [Kırklareli] ve Lüleburgaz civarındaki askerler.

Bu askere herkes hayranlık duyuyor; çok az şeye ihtiyacı var, üstelik pek de dayanıklı. Dirayetli ve sonsuz sabırlı. Almanlar Türk askerini öve öve bitiremiyor.

Türk askerinin cesareti ve yüksek maneviyatı hakkında çok şeyler anlatıldı. Bazı hikâyeler efsaneye benzese de, gerçekte hakikatin ta kendisi.

Arıburnu civarındaki siperlerden bombalar atılıyor. Yer gayet tehlikeli ve oradan nadiren sağ dönülüyor. Sadece gönüllüler gidiyor. Subayın kim gidecek sorusu üzerine hepsi gitmek istiyor. Seçilen ve bunu büyük bir şeref olarak kabul eden asker yıkanıyor ve temiz giysiler giyiyor, sanki şehadetine kendi hazırlanıyor.

Mayıs ayında, İngilizlerin Seddülbahir tarafından gayretle taarruz ettiği on günlük bir çatışmadan sonra Türk tabyalarından biri büyük tehlike altındaymış; İngilizler siperi ele geçirerek tabyaya çıkmaya başlamış. O zaman bir başçavuş, umutsuzluğa kapılan Türklerin önüne geçmiş ve: “Ya tabyayı geri alacağız, ya da burada başıma kurşunu sıkacağım” demiş. Sözleri etkili olmuş; asker fırtına gibi atlamış gelen İngilizlerin üzerine ve onları püskürtmüş.

Fadıl Bey⁴ adında bir Türk mebus, asker için toplanan hediyeleri götürmek üzere savaş alanına gelerek bu vesileyle birkaç kelâm etmek istemiş. Bu arada o, askere huzur içinde ileri yürümesini ve gözünün geride, evinde kalmamasını söylemiş. Çünkü evde her şey huzur içindeymiş ve devlet, ailesine ve mülküne bakıyor ve sahip çıkıyormuş. Bu arada bir asker kırgınca: “Bizim gözümüz hep ileri bakıyor, hiçbir zaman geride kalmıyor!” diye haykırınca mebus konuşmasını kesmek zorunda kalmış.

Bir İngiliz tayyaresi Türk tabyaları üzerinde uçarak Türk askerini teslim olmaya davet eden Türkçe çağrılar atmış, çünkü Türkler açlık çekiyormuş, oysa İngilizlerin çok ve güzel yemekleri varmış. Buna öfkelenen Türk askerleri bir taarruza başlamadan önce ceplerini tatlılar, şekerler, cevizler, bademler, kuru üzüm, meyvelerle doldurmuş ve taarruz sırasında, İngiliz çağrısına en güzel cevap mahiyetinde ceplerinde taşıdıklarını İngiliz siperlerine fırlatmış.

4 Büyük olasılıkla Musul mebusu Mehmed Ali Fadıl Efendi kastediliyor.

Arıburnu'nda Türk ana karargâhı, İngiliz siperlerinin çok yakınında vurulan ve yaralananların toplanması için İngiliz karargâhından birkaç saatlik ateşkes talep etmiş. Bu arada İngiliz sıhhiyeler Türk sıhhiyelere, üç gündür İngiliz siperleri önünde yatan ve İngilizlere duyduğu büyük nefretten dolayı yaralarının sarılmasına ve su verilmesine izin vermek istemeyen ağır yaralı bir Türk askerini teslim etmişler.

Bugün Gelibolu Yarımadası'nda başka milletler de var. Mesela Rumlar. Bugüne bugün Türkler orduya Hristiyan asker almıyor. Deniyor ki Hristiyan askerler Balkan Savaşı'nda Türkleri acı şekilde yanıltmışlar, o yüzden şimdi sadece cephe gerisinde kullanılıyorlarmış. Bunlar yol kazıyor, limanda çalışıyor, su taşıyorlarmış vs.

En ilginç milletler de, Almanların Fransız ordusundan esir aldığı Tunuslu ve Cezayirli. Müslüman kardeşleriyle omuz omuza, nefret ettikleri Fransızlara karşı savaştıklarından dolayı neşeli ve memnun görünüyorlar, hatta neredeyse mutlular. Bunlar karmaşık bir Fransızca konuşuyor.

Bugüne bugün Gelibolu Yarımadası'nın ırkı ve rengi farklı nüfusunun 600 bin kişiyi bulduğunu düşünüyorum. Bu sayıya yerli kasaba ve köy sivil nüfusunu dahil etmiyorum.

SEKİZİNCİ MEKTUP¹

**Ana Karargâhla Vedalaşma, Cephe Arkasında Kır Yaşamı,
Hero'nun Güvertesinde. Bomba ve Havan Mermilerinin Ardından**

Gelibolu Yarımadası, Ağustos sonu.

Zamanımızın hiç anlamadan ve hoşça geçtiği –sanki yazlık evindeydik diyeceksiniz– ana karargâha ve ıssız çam ormanına elveda diyeceğimiz gün geldi. Son gece kimsenin gözüne uyku girmiyordu. Büyük kameriyede lambalar durmadan esen güçlü rüzgârdan göz kırpyor, yıllanmış Rhein şarabı da eritilmiş yakut gibi parlıyordu. Subaylardan biri ıslıkla bir ope-
retten vals çalıyordu, bas kısmına ise toplar eşlik ediyordu. Başka bir subay da beni dansa kaldırdı ve kameriyenin önündeki küçük terasta ritmikçe dönmeye başladık.

Grotesk?

Hayır, gayet doğal.

Birkaç kilometre daha uzakta dökme demir topların ölümcül mermiler kustuğu ve insanların öldüğü için hüznü mü olunmalı? Ölenler biz değiliz ya, değil mi? Sıra bize gelinceye kadar niye zaman kaybedelim?

Muharebe hattının yakınındaki köylerden birinde hiçbir zaman unutamayacağım bir tablo gördüm. Hani şu salon duvarlarına asılan ve hiç kimsenin bakmadığı tablolarından değil, ama ebediyen hafızanın ve kalbin derinine kazınanlardan: Küçük bir lambanın bin bir zorlukla aydınlatığı, kilim ve hasır döşeli büyükçe ve alçak bir oda. Duvarlardan birinin dibinde birkaç kadın yarım daire şeklinde oturuyor, siyah ve beyaz gölgeler gibi. Ortada da genç ve fevkalade alımlı bir hanım, dizlerine zither [kanun] benzeri, ama çok daha büyük bir alet dayamış. Uzun ve beyaz parmakları nazikçe tellere dokunuyor ve gecenin ıssızlığında hafif ve tatlı bir nağme titreşiyor.

Karşısında genç bir subay yere oturmuş ve kıvrıkcık saçlı bir kız çocuğu tutuyor. Çocuk subay babanın boynuna sarılmış, pembe yanağını da yanık çehresine dayamış. Her ikisi de türkü söyleyen anneye bakıyor. Süreyya Bey ara sıra hanımını görmek üzere köye iniyor; kadın da İstanbul'un görkemli salonları yerine bu yarı karanlık odayı tercih ediyor, kocasına yakın olabilmek

1 Utro, 14 Eylül 1915, Sayı 1666.

için. Her geldiğinde Canan ona sevdiği türkülerini okuyor. Yarın gittiğinde, belki de hiçbir zaman dönmeyecek.

Uzun ve dokunaklıydı ana karargâhtan ayrılmak. Ali hakikaten hüzünlüydü ve hiçbir bahşış kabul etmek istemiyordu. Küçük bir Arap madeni parası verdi, bana mutluluk getirecekmiş. Akbaş'a öğleye doğru geldik. On gün önce çıktığımız aynı o liman; yüzyıllar önce kadim Trak Sestos yerleşiminin bulunduğu aynı o yerde. Bu yer şanlı dolu. Burada, Artemis'in rahibesi Hero, Leandros'u bekliyormuş; Leandros karşı yakadaki Abydos'tan yüzerek Helespont'u [Çanakkale Boğazı] geçiyormuş, Hero'yu görmek için. Bu dar yerden Kserkses de geçti, gemilerden oluşan bir köprüyle.² Mucize bir örtüşme! İşte, kıyıya yakın Deutsche Levante Linie'den bir Alman nakliye vapuru duruyor, beyaz güvertede *Hero* yazısı fark ediliyor.

Hemen İstanbul'a dönemeyeceğimiz ortaya çıkıyor, çünkü hiçbir torpido yok; torpidolar da sadece Çanakkale'den kalkıyor. Küçük bir vapurla oraya kadar gidiyoruz. Nağara ve başkaca tabyaların kenarından geçiyoruz, tabyalardan dolayı boğazın bu en dar yeri, iki sıra sivri, sağlam dişli aslan ağzına benzetiliyor. Çanakkale'de torpidoyu bulamıyor ve öğleden sonra dörde doğru gerisin geri Akbaş'a dönüyoruz; sıcaklık ve açlık başımıza vuruyor. Akbaş ne köy, ne de kasaba. O bir kumsal, vapurların yükünü aldığı ve indirdiği. Orada sadece birkaç çadır var. Büyük para karşılığında da bir şey satın alamazsın, çünkü hiçbir şey yok. Bu imrenilmeyecek halimize *Hero*'nun kalın ve gri sakallı Alman kaptanı üzümlüyor ve bizi güverteye birer kahve içmeye davet ediyor. Bu girişimin tehlikeli olabileceği hususunda uyarmayı da ihmal etmiyor, çünkü her an herhangi bir denizaltı saldırısına uğrayabilirdik.

Kaptan dün sabah kahvaltısını yaparken, saldırıya uğrayan yanındaki nakliye vapurunun üç dakikada battığına şahit olmuş; bu vapurun direkleri ve bacaları görünüyordu. Aynısı bizim de başımıza gelebilirdi. Bu perspektif bizi korkutmuyordu, çünkü açlık güdüsü daha güçlüydü. Az sonra, Akbaş kumandanının protestolarına rağmen *Hero*'nun küçük salonunda oturuyor ve kahvemizi bekliyorduk. Tam da kahve sunulmuştu ki kulaklarımıza kuru bir patlama sesi geldi, ardından havada uğultu ve güçlü bir infilak.

2 Kserkses (I. Serhas) - Antik Yunanlarla savaşan ünlü Pers hükümdarı (MÖ 519-466).

Ayağa fırlıyoruz. Biri, “Bombalar!” diye haykırıyor. “Ne bombası, bunlar havan mermileri!” diye karşılık veriyor kaptan. Koşarak güverteye çıkıyor ve vapurun yanındaki kayığa doluyoruz. İsveçli yüzbaşı, “Henüz kahvemizi içmemiştik” diye mırıldanıyor, ama kimse onu dinlemiyor. Suya ve kıyıya mermiler düşüyordu. Havada bir vızıltı vardı, sanki sarıca arıları uçuyordu. Herkes koşuyor ve kaçıyor. Yeraltına saklanmamız imkânsızdı, çünkü yeraltı sadece bombadan koruyordu, havan mermisinden değil.

Elli metre kadar koşarak kayalığa yapışmış vaziyette durduk. Hedefinin *Hero* olduğu anlaşılan İngiliz havan mermileri hep vapurun etrafına düşüyordu. Pilotların yeri çok iyi bildirdikleri anlaşıyor. Dolaylı bir ateş söz konusuydu; ateş, buraya 12 km uzaklıkta olan Saros Körfezi’ndeki bir havan topundan, dağ ve vadileri aşarak geliyordu. Sararıp solmuştuk, ağzımızı bıçak açmıyordu. Mermiler o kadar yakınımıza düşüyordu ki...

Az sonra kumsalda devasa delikler açıldı, bir kayık tutuştu, başkası battı; taş ve demir parçaları ve kum yükseğe savruluyor, yakınımıza ve üzerimize düşüyordu. Yanıma düşen bir havan mermisi parçasını almak istiyorum, ama o denli sıcak ki hemencecik bırakıyorum. Bir havan mermisinin ucu, altında saklandığımız bayıra çarpıyor ve kum ve taş yağıyor üzerime. Denizdeki her infilaktan sonra, göz alıcı köpüklü bir sütun gibi su yukarı kalkıyor ve ufak damlalar yağmur gibi üzerimize düşüyordu. Kırk beş dakika süren bu bombardımandan sonra *Hero* istifini bozmadan yerinde duruyordu. Çok geçmeden iki İngiliz çift kanatlı uçağı belirdi ve anında yeraltına saklandık. Ancak bu sefer bunun gereği yoktu, çünkü hiçbir bomba atılmadı; anlaşılan sadece bombalamanın sonucu görülmek isteniyordu. O yerin üstünden ağır ağır uçuyorlardı, ancak semada Alman uçağı Taube belirince uzaklaştılar. Taube mağrur ve kendinden emin şekilde doğruca üzerlerine uçuyordu. Aşağıda toplanan subay ve askerler, mendiller sallayarak “Hurra!” nidaları ve alkışlarla onu selamladılar.

Hero’nun kaptanı, İngiliz havan mermileri ve bombalarını kıstırmamak için derhal demir almak istedi; bizim de Akbaş’ta daha uzun zaman kalmamız imkânsızdı. Gerisin geriye döndüğümüz Çanakkale’de geceyi bir gemide geçirdikten sonra, sabahleyin torpidoyla, herhangi bir macera atlatmadan İstanbul’a döndük.

KAYNAKÇA

Dnevnik Gazetesi, 1915, Sofya.

Emilia Rydel, *Mniejszość bułgarska*, <https://app.emaze.com/@ALCLCLRW/mniejszosc-bulgarska#1>

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara, 2005.

Urszula Kaczmarek, *Spod znaku Warnerczyka*, Poznań, 2002.

Utro Gazetesi, Temmuz, Ağustos, Eylül 1915, Sofya.

Wanda Zembruska'nın Muhabirlere Orduya İltihak Ruhsatnamesi üzerine iliştirilen fotoğrafı

Wanda Zembruska'nın gençlik yıllarına ait bir fotoğrafı¹
(solda)

Wanda Zembruska,
Sofya, 1917²

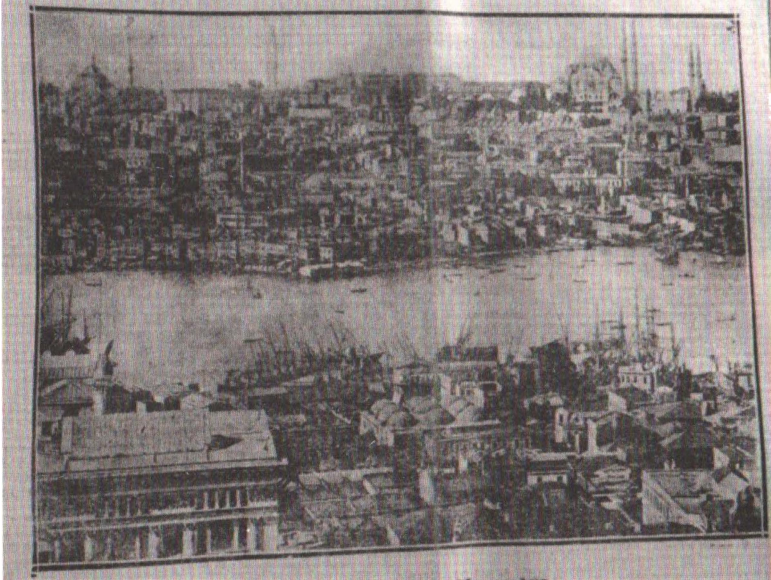
¹ Emilia Rydel. Mniejszość bułgarska, s. 4, <https://app.emaze.com/@ALCLCLRW/mniejszosc-bulgarska#1>

² Emilia Rydel. Mniejszość bułgarska, s. 5, <https://app.emaze.com/@ALCLCLRW/mniejszosc-bulgarska#1>

Utro Gazetesi'nin künyesi ve "İstanbul'dan Mektuplar" ve "Utro Gazetesi Gelibolu'da" yazı dizilerinden bazı başlıklar.

ПИСМА ОТЪ ЦАРИГРАДЪ.

Що мисли и чувства Цариградъ.

Цариградска мозайка. — Гърците и левантийците. — Вътрешният врагъ на Турция. — Мюсюлмани.
— Турският жези. — Сплетение и пълзгоръ. — Върата въ победа.

В. „УТРО“ НА ГАЛИПОЛИ

Писмо първо.

Съ торпильоръ къмъ Дардазелитѣ. — Нощното пътуване. — Страхътъ отъ подводнитѣ лодки. — Прѣдпозванията при пътуването.

(Отъ нашата специална пратеница).

Галиполи, августъ.

Като си гледаше любопитно съ

В. „УТРО“ НА ГАЛИПОЛИ

Писмо трето.

Въ главната квартира. — На дача. — Прикритиѣ въ гората палатки. — Английскитѣ аероплани мърятъ безуспѣшно.

DİZİN

Ab

- Abdülhamid 23, 25
 Abydos 69
 Afrikalı(lar) 63
 Ahmed Cevdet Paşa 31
 Akbaş 35, 69-70
 Albion 63
 Alman(lar) 37, 44, 46, 48-49, 51-52, 63, 66-67, 69; bahriyeliler 22, 46; Hastanesi 22; kolonisi, 28, 31; subayları 38, 53, 65; uçağı 70; yazarı 41
 Almanca 13, 30, 47-48, 52
 Altın Boynuz 18, 20-21 ayrıca bkz. Haliç
 Amerikalı 41
 ana karargâh 46-51, 53, 64, 67-69
 Anadolu 29, 32, 35
 Anafarta(lar) 52, 55, 58, 60
 Arap 50
 Arıburnu 57, 60, 66-67
 Arnavutluk 10
 Artemis 69
 Asmalı Mescit 11, 13, 21
 Asya 42
 Avrupa 10, 17, 24, 28
 Avusturya 24
 Avusturya-Macaristan 8, 26-27, 31
 Aya Triada Kilisesi 22
 Azize Nedelya Kilisesi

Ba

- Babıâli Hariciye Nezareti Matbuat-ı Müdüriyet 12
 Balkan Savaşları 8, 11, 19, 25, 29, 31-32, 44, 65, 67
 Balkan Yarımadası 17
 Bangladeş 63
 Belçika 8
 Beşinci Ordu Erkanıharbiye 13
 Beşinci Ordu Kumandanlığı 13
 Beyazıt 36
 Beylerbeyi Sarayı 25
 Boer şapka 41
 Boğaziçi 11, 20, 25, 37

Britanya 63

- Bulgar 7-11, 13-14, 17-19, 21, 25, 27, 33, 44, 47-48, 58, 61; Hastanesi 12, 32-33; Katolik Mektebi 8
 Bulgar-Türk 10-11, 17, 24-25, 27
 Bulgarca 7-9, 13, 17-18, 37, 41, 45, 47-48
 Bulgaristan 8-10, 12-14, 17, 24-26, 33, 41; Konsoloslugu 33
 Büyükkçekmece 20

Capri 41

- Cemile Sultan Sarayı 24
 Cezayirli 63, 67
 Cezri Mustafa Paşa 17
 Çanakale 20, 30, 32, 36-38, 65, 69-70; Boğazı 20, 29, 41, 43-44, 52, 56-57, 69; Cephesi 7, 12, 14; Muharebeleri 14
 Çatalca 11, 17; Ovası 20
 Çaykovski, Mihail 7
 Çin üslubu 36

Darılaceze Caddesi 33

- Dedeoğaç 24-26; Limanı 26
 denizaltı 20-22, 42
 Deutsche Levante Linie 69
 Dnevnik (Bulgarca gazete) 8, 13-14
 Dobruca 14
 domdom kurşunu 34

Echo de Bulgarie (Bulgaristan Yankısı, Fransızca gazete) 9

- Edirne 8, 11, 17-19, 65
 Enver Paşa 10, 53
 Erkanıharb 37, 61
 Ermeni(ler) 22, 28-29
 Esad Paşa 14
 esir(ler) 64-65, 67

Fadıl Bey (mebus) 66

- Fatma Aliye 12, 31
 Fındıklı 24
 filo 29-30, 53, 57

Ca

Da

Ec

Fa

Wanda Zembrzуска, 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı'ya sığınan soylu bir Leh sülalesinin üçüncü kuşak mensubu olarak 1889'da Sofya'da dünyaya geliyor. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşını sıcak sıcak cephelerden takip eden tek kadın savaş muhabiri olmasıyla ünlenen Bulgar gazeteci, 1915'in kavrurucu temmuz sıcaklığında, Sofya'da çıkan *Utro* Gazetesi adına, imzalanması gündemde olan Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Anlaşması görüşmelerini aktarmak üzere trenle İstanbul'a geliyor. Burada kaldığı yaklaşık bir ay boyunca Çanakkale Cephesine gitmenin yollarını aradığı sırada, yanı başındaki çatışmaların yakıcı nefesini ensesinde hisseden payitahtın genel atmosferini, Müslüman ve Hristiyan sakinlerinin ne düşünüp hissettiği aktarıyor. Sıhhi teşkilatlanma ve hastanelerin durumuyla ilgili nesnel gözlem ve tespitlerde bulunuyor. Daha sonra yabancı üç gazeteci meslektasıyla birlikte torpidobotla Tekirdağ üzerinden Gelibolu Yarımadası'na ayak basan kadın savaş muhabiri, on gün boyunca bomba ve havan mermileri yağmuru altında Çanakkale Cephesini bütün yönleriyle, kadına özgü bir

duyarlık ve yaklaşımla canlandırmayı başarıyor. Bu arada daha Sofya'dan bildiği Anafartalar Grubu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'i de karargâhında ziyaret ediyor. Bulgar kadın gazetecinin İstanbul ve Çanakkale Cephesinden gazetesine gönderdiği ve eşsiz bir kaynak niteliği taşıyan röportajlarını yüz yıl sonra Türkçeye kazandıran Prof. Dr. Hüseyin Mevsim, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesi.

ANİ VE YAŞAM DİZİSİ

Kitapyayinevi

ISBN 978-605-105-192-5

